

LECH MILIAN

Socjologiczne uwarunkowania przestępczości

SKRYPT



GSW

Gdańsk 2021

Redakcja

Tomasz Mikołajczewski

Wydanie pierwsze, Gdańsk 2021

Wydanie elektroniczne:

<https://gsw.gda.pl/pl/content/socjologiczne-uwarunkowania-przestepczosci>

<https://tiny.pl/91mnc>

© Copyright by Gdańska Szkoła Wyższa, Gdańsk 2020-2021



GDAŃSKA SZKOŁA WYŻSZA

WYDAWNICTWO GSW

Gdańska Szkoła Wyższa
80-875 Gdańsk, ul. Biskupia 24B
tel. 58 305 08 11, tel. 58 305 08 12
wydawnictwo@gsw.gda.pl

www.gsw.gda.pl/wydawnictwo

ISBN 978-83-66270-06-0 Nr katalogowy [106]

SPIS TREŚCI

Kilka uwag uzasadniających tematykę wykładu.....	5
1. Omówienie socjologii w aspekcie tematyki wykładu	8
1.1. Porządek społeczny jako przedmiot analizy socjologicznej	8
1.2. Socjologia w rozpoznawaniu przestępczości. Nauki wspomagające	12
1.3. <i>Niedostosowanie społeczne</i> w koncepcji socjologicznej.....	17
2. Egzystencjalne uwarunkowania życia ludzi.....	19
2.1. Środowisko życia ludzi w omówieniu ogólnym.....	19
2.2. Charakterystyka wybranych środowisk społecznych.....	22
2.3. Cechy osobowości w kształtowaniu zachowań ludzi	27
2.4. Środowiska krzewienia się aktywności przestępczej	28
2.5. Subkultury młodzieżowe w analizie życia społecznego	31
3. Przestępczość w socjologicznej analizie poznawczej	35
3.1. Rodzaje przestępczości w aspekcie socjologicznym	35
3.2. Przestępczość wśród osób nieletnich	37
3.3. Przemoc fizyczna i psychiczna w obrębie życia rodzinnego.....	39
4. Patologie społeczne i ich powiązania z przestępczością.....	42
4.1. Ogólna charakterystyka patologii społecznych i ich skutki.....	42
4.2. Rodzaje zachowań patologicznych oraz możliwe ich pochodne.....	45
4.3. Przestępczość jako pokłosie istniejących anomii życia społecznego.....	50
5. Przestępczość w zaborze mienia zwana zorganizowaną.....	53
5.1. Rodzaje przestępczości zorganizowanej. Przestępcze mafie.....	53
5.2. Przestępczość w działalności gospodarczej, w tym elitarna	54
5.3. Przestępstwa korupcyjne oraz ich podłoże społeczne i biurokratyczne.....	56

6. Profilaktyka jako metoda ograniczania przestępczości	60
6.1. Treść merytoryczna profilaktyki i jej formy instytucjonalne	60
6.2. Sprawność porządku prawnego i obyczajowego a przestępczość	64
Wskazanie na niektóre myśli przewodnie wykładu	67
Bibliografia.....	69

KILKA UWAG UZASADNIAJĄCYCH TEMATYKĘ WYKŁADU

Kryminologia, będąca przedmiotem działań praktycznych, stanowi wyodrębniony kierunek interdyscyplinarny, którego celem użytkowym jest rozpoznawanie społecznych uwarunkowań rozmaitych rodzajów przestępczości. Przestępczość jest formą naruszenia określonych prawnie lub też zwyczajowo norm współżycia społecznego ludzi egzystujących w określonym środowisku społecznym. Z wielorakiego zakresu rozmaitych rodzajów przestępczości dla treści niniejszego wykładu wybraliśmy te, które są w kodeksach ustawodawczych oznaczone jako czyny ludzi naruszające przepisy obowiązującego prawa karnego oraz cywilnego. Uzasadniając ten wybór powiemy, że nie sposób omówić wszystkie rodzaje naruszenia reguł życia społecznego, gdyż część z nich jest rozpoznawana i potępiana wyłącznie w tradycyjnie umownych, to znaczy obyczajowych, normach poprawnego zachowania się ludzi w danych środowiskach społecznych. W takich przypadkach owo potępienie przejawia się ludzi w formach rozmaitych izolacji od naruszających takie normy jednostek.

Kryminologia w obrazie merytorycznym tego pojęcia zajmuje się między innymi poznawaniem środowisk społecznych, w których występuje zauważalne jako fakt społeczny zjawisko przestępczości zagrożonej restrykcjami prawnymi lub taką przestępczością są zagrożone. Rozwijając to twierdzenie powiemy, że w każdym wyodrębniającym się środowisku społecznym pojawiają się czyny przestępcze. Jednak są również takie środowiska, które są wprost uznawane za kryminogenne, to znaczy, że w nich ma miejsce przestępczość o wyższym niż w innych nasileniu. Kryminogenność takich środowisk sprawia, że są one niejako wylęgarnią niektórych rodzajów przestępczości.

Środowiska określone jako kryminogenne są pod szczególną obserwacją kryminologów, którzy poszukują przyczyn takiej obfitującej w przestępczość aktywności. Z takiego punktu widzenia w naszym obrazie definicyjnym kryminologia jest nauką, która ze swoich dociekań badawczych wyprowadza wnioski mające zjawisko przestępczości osłabiać, jeśli nie likwidować. Inaczej mówiąc, działania praktyczne kryminologów wyposażonych w wiedzę

naukową polegają na kompetentnej, bo opartej o wiedzę naukową, analizie zjawisk przestępczych. Szczególnie dotyczy to tych środowisk społecznych, które są niejako skażone ujawnioną w nich przestępczością. Pojawia się zatem korespondujące z tym, co powiedzieliśmy, pytanie: przy pomocy jakiej konkretnie wiedzy można poszukiwać owego rodowodu przestępczości. *W trakcie poszukiwań źródeł zjawisk przestępczych okazało się, że podłożem wielu zjawisk przestępczych są czynniki sprawcze nazywane socjologicznymi.*

Do czynników sprawczych — uznanych za socjologiczne, sprzyjających przestępczości niezależnie od ich rodzajów — można zaliczyć uwarunkowania sprawcze, które mają swoje podłoże w niekorzystnych dla ludzi sytuacjach ekonomicznych. Sytuacje te powodują, że ludzie poddani wpływom niekorzystnych w ich przypadku uwarunkowań ekonomicznych, czują się jak gdyby wykluczeni z możliwości korzystania z zasobów materialnych dostępnych innym ludziom. W efekcie narasta u nich coś w rodzaju protestu. Na podłożu tego odczucia kształtuje się zwolna, a z czasem przybierając na sile, rodzaj przeciwdziałania niezgodnego z obowiązującym prawem. *Uwieńczeniem tego przeciwdziałania jest przestępczy styl bycia.* Tenże styl bycia przybiera u ludzi popełniających przestępstwa formę wzorca *bytowo-kulturowego nazywanego także obyczajowym.* Można powiedzieć, że *swoista zaraźliwość takiego wzorca zachowania przestępczego jest wielka, jeśli w odczuciach osobistych ludzi wzorzec taki uznany został za uzasadniony zaistniałym w odniesieniu do nich ubóstwem.*

W skrajnych przypadkach, o których jeszcze powiemy, popełnianie jakiegoś przestępstwa staje się dla wielu ludzi rodzajem *recepty* umożliwiającej znośne materialnie życie. Wielkie znaczenie ma tutaj, jeśli chodzi o środowiska, które nazwaliśmy *kryminogennymi*, proces przekazu nazywany *naśladownictwem*. Naśladownictwo szczególnie wtedy, gdy jest motywowane zaspokojeniem jakiejś atrakcyjnej potrzeby, w socjologii uznane zostało za znaczący w swoich efektach przekaz społeczny. Dodajmy w kontekście przekazu zwanego naśladownictwem, że przekaz ten może mieć miejsce także w przypadkach, gdy dana osoba ulegająca atrakcyjności takiego przekazu, dostrzega w zachowaniu przestępczym innej osoby pewne wyróżniające, a zarazem atrakcyjne, cechy jej zachowania. Nie muszą one być warunkowane wyłącznie niekorzystną sytuacją ekonomiczną. Wiele przestępstw jest popełnianych wyłącznie dlatego, że pokazują obserwowanej przestępców osobie, że atrakcyjne posiadanie jakiegoś dobra może być uzyskane z pominięciem pracy, a wcześniej trudów nabycia odpowiednich kompetencji pracowniczych. Odwołujemy się ponownie do swoistości kulturowo-obyczajowej środowiska kryminogennego.

Jednak nie można opierać poszukiwań źródeł przestępczości, wyłącznie sprowadzając takie poszukiwania do uwarunkowań socjologicznych. Socjologia będąc nauką społeczną, ma naturalne powiązania z innymi naukami społecznymi. Do takich nauk społecznych spokrewnionych z socjologią zaliczają się: *psychologia* i co może zaskoczyć — także *ekonomia* oraz *pedagogika*.

1. OMÓWIENIE SOCJOLOGII W ASPEKTCIE TEMATYKI WYKŁADU

1.1. Porządek społeczny jako przedmiot analizy socjologicznej

Każda zbiorowość ludzka, niezależnie od jej szczegółowych wyróżniających ją na tle innych cech typowych właśnie dla niej — aby funkcjonować — musi być tworem społecznym uporządkowanym, to znaczy zorganizowanym. Organizacja konkretnej zbiorowości ludzi jest konieczna, gdyż jedynie w stanie konkretnego regulatywnego uporządkowania może pełnić swoje funkcje społeczne. Podłożem organizacji życia społecznego jakiegokolwiek zbiorowości wcześniej nazwanej są normy prawne oraz obyczajowe.

Na takim podłożu funkcjonuje *porządek społeczny, inaczej ład społeczny zapewniający rozmaitym wchodzącym w skład danego społeczeństwa zbiorowościom ludzkim, jak też poszczególnym wchodzącym w jego skład jednostkom — istnienie oraz możliwy rozwój cywilizacyjny i osobowościowy.*

Można też powiedzieć, że pod pojęciem *porządku społecznego* można uznać *stan lub poziom sprawności jakiegoś organizmu instytucjonalnego — a może nim być państwo — zapewniający danej zbiorowości względnie stabilną egzystencję poszczególnych wchodzących w jej skład jednostek, jak też wszystkich łącznie należących do niej ludzi.* Dlatego też dany porządek społeczny składa się pod względem jego formalnych wymogów organizacyjnych w powiązany ze sobą w system — zespół reguł obowiązujących ludzi. Reguły te dyscyplinują ludzi w zakresie ich społecznych zachowań. Inaczej mówiąc, reguły te określają, co wolno robić w zakresie aktywności społecznej każdemu członkowi, a czego mu robić nie wolno. Rozwijając to twierdzenie powiemy, że te zakresy *wolności osobistej* zwane prawem regulują zachowania ludzi.

Zatem są także narzędziem wymuszającym poprawne zachowania i dlatego zawierają ściśle określone, represje karne. Odrębnym narzędziem także określającym, a nawet wymuszającym poprawne zachowania ludzi,

są uzupełniające prawne *normy obyczajowe*. Źródłem norm obyczajowych, zwanych zamiennie *kulturowymi*, jest ukształtowana w danym środowisku społeczny tradycja. Tradycja zachowań poprawnych jest w niektórych środowiskach niezwykle silna, a nieprzestrzegającym jej członkom danej środowiskowej społeczności grozi społeczne potępienie. Niejednokrotnie jest ono tak silne, że osoba naruszająca normy obyczajowe musi daną społeczność opuścić.

Powiemy dalej, że w każdej społeczności kształtuje się *struktura ról społecznych*, które w sposób już bardziej dynamiczny, niekontrolowany podejmują do realizacji poszczególni ludzie, w zależności od swoich osobniczych możliwości. Czym jest w swoim meritum rola społeczna? Określa ona zadania, jakie ma spełniać dana jednostka w zbiorowości, do której przynależy. Rola społeczna, do których zalicza się dla przykładu rola zawodowa, stanowi rodzaj obowiązku wobec pozostałych członków danej społeczności. Ale też jednocześnie jest obowiązkiem wobec siebie osoby daną rolę realizującej. Rola zawodowa zaspokaja bowiem potrzeby między innymi bytowe osobie realizującej jakąś rolę uznaną za społecznie użyteczną. Na podłożu obowiązków wyznaczanych każdemu człowiekowi poprzez spełnianą przez jego rolę społeczną kształtuje się *struktura społeczna przynależna danej zorganizowanej zbiorowości ludzi*.

Dodajmy jeszcze, że każda z ról społecznie uznawanych za użyteczną społecznie ma w swoich funkcjach spełnić nie tylko oczekiwania jednostek te role realizujących, ale też z uwagi na ich społeczną użyteczność także oczekiwania nazywane społecznymi. Można powiedzieć, że na podłożu oczekiwań społecznych w obrębie struktury pełnionych ról społecznych kształtuje się regulowany prawnie *porządek społeczny*.

Jak napisaliśmy przed chwilą, w każdej zbiorowości ludzi istnieje podział zadań, zwanych też rolami społecznymi, których wykonywanie różnicuje ludzi. Jeśli spojrzeć na role społeczne z pozycji potrzeb, które ona zaspokaja danej wykonującej ją osobie, to wybór jednej z nich (a proces takiego wyboru może być skomplikowany) jest zaspokajaniem jej potrzeb egzystencjalnych. W zbiorowościach ludzi znaczących liczebnie odbywa się swoista rywalizacja do objęcia ról atrakcyjnych nie tylko pod względem otrzymywanych środków pieniężnych, ale również z uwagi na ich *prestżową społecznie atrakcyjność*. To ona obok rekompensaty finansowej stanowi dodatkowe podłoże motywacyjne do pełnienia ról w ich zakresie optymalnym. Jeśli mówić o takim realizowaniu roli zawodowej, to wchodzimy w tym miejscu w zakres tak zwanej normatywnej etyki, czyli systemu wartości, jakiemu człowiek podejmujący jakieś działanie, mające związek z potrzebami innych ludzi, powinien podporządkować się.

W takim to kontekście można powiedzieć, że role społeczne realizowane z wyboru przypadkowego lub niespełniające wcześniejszych związanych z nimi oczekiwań, mogą świadczyć, że ich realizatorzy wykazują objawy pewnego *niedostosowania społecznego*. Niedostosowanie społeczne ujawnia się zazwyczaj w konfliktach, które są rezultatem nadmiernego napięcia emocjonalnego osoby, której pełniona rola nie daje wystarczającej satysfakcji. Do takich zachowań można zaliczyć na przykład rozmaite przewinienia urzędnicze wynikające z niedbałości, które mimo że nie podlegają prawnym represjom karnym, a zatem nie są przestępstwem, to dezorganizują na jakimś jego odcinku porządek społeczny.

Wskazując na takie sprawy chcielibyśmy podkreślić, że *poza represję karną pozostaje wiele wykroczeń, które nie mieszcząc się w tak zwany kodeks wykroczeń regulowanych prawnie, dezorganizują na jakiś jego wycinku istniejący porządek społeczny. W rozumieniu socjologicznym przestępczość, niezależnie od wymiarów prawnej represyjności, jest zawsze szkodliwym naruszeniem porządku społecznego.*

Przypominamy, że obok regulującego zachowania społeczne ludzi prawodawstwa, znaczenie ma w porządku społecznym tak zwana *kultura obyczajowa*. Pojęcie to często kojarzy się ze społecznościami lokalnymi lub regionalnymi, które wchodząc w skład zbioru zwanego społeczeństwem, zachowują pewną odrębność nazywaną obyczajową lub regionalną. Powiemy zatem, że kultura obyczajowa lub regionalna jest zbiorem przyswojonych normatywnych nawyków, które określają formy zachowania się społecznego w obrębie właściwej dla danej jednostki lokalnej lub regionalnej. Wspomniane nawyki, które można też nazwać przyzwyczajeniami, są efektem procesu *socjalizacji*. Socjalizacja, mówiąc skrótowo, jest efektem *wsiąkania* danej jednostki w środowisko jej życia w okresie dzieciństwa lub wczesnej młodości. Znaczenie norm obyczajowych polega na tym, że uzupełniają one obowiązujące normy prawne. Należy podkreślić, że każda społeczność regionalna lub lokalna mimo swoich różnicowań podlega temu samemu systemowi *prawnemu*, jeśli jest częścią składową większej całości społecznej, jaką jest społeczeństwo.

Podsumowując przekazane elementy wiedzy o porządku społecznym, powiemy, że każdy rozbudowany liczebnie zbiór ludzki zorganizowany poprzez instytucję nazywaną *państwem* dysponuje *określonym prawodawstwem zabezpieczającym jego funkcjonowanie na poziomie potencjalnej sprawności społecznej*. W naszym rozumieniu *sprawność społeczna to funkcjonowanie społeczeństwa zorganizowanego instytucjonalnie przez państwo, bez występowania w jego obrębie konfliktów społecznych*. Przypomnijmy, że źródłem konfliktów społecznych są przeciwstawne sobie

interesy poszczególnych warstw podzielonych zróżnicowanymi rolami i tym samym tworzących zazwyczaj złożoną mozaikę strukturalną całego zbioru, nazywanego społeczeństwem. W tym aspekcie powiemy, że przestępczość pospolita będąca zjawiskiem społecznym, nie powoduje wprowadzie sama przez się konfliktów społecznych, ale często poprzez narastającą liczbę przestępczych zdarzeń sygnalizuje narastanie właśnie jakiegoś konfliktu społecznego.

Dlatego też, jeśli organizm danego państwa jest prawnie i obyczajowo spójny, *podziały strukturalne nie stają się źródłem konfliktów społecznych*. Porządek społeczny, a odnosimy nasze twierdzenie do państwowego, jest wówczas stabilny, gdy prawodawstwo zapewniające porządek społeczny jest *warstwowo kompatybilne*, a wszelkie rodzące się przejawy konfliktów społecznych są usuwane poprzez wypracowaną prawnie, a także zwyczajowo formę negocjacji. Piszemy o konfliktach społecznych, gdyż w przypadkach ich nasilania się następują zazwyczaj nagminnie akty przestępczego łamania prawa przez warstwy społeczne, które uznają siebie za podporządkowane innym, na przykład dysponującym własnością narzędzi wytwarzających dobra materialne. Dodajmy dla uzupełnienia terminologicznego, że *ludzie wykonujący zakiś zawód mieszczący się merytorycznie w jakiejś upowszechnionej roli społecznej, stanowią sobą poprzez swoją dużą liczebność, określoną warstwę społeczną*.

Na podstawie tego, co powiedzieliśmy, można wnioskować, że bez konkretnego określonego regułami lub zasadami porządku społecznego, *życie społeczne w jego funkcjach zaspokajania potrzeb indywidualnych i zbiorowych, czyli społecznych, nie byłoby możliwe*.

Tak zarysowanym pokrótce porządkiem społecznym z jego wpływem na zachowania ludzi zajmuje się nauka zwana socjologią. Można powiedzieć, że *socjologia jest nauką społeczną podejmującą badania wraz z wyciąganiem z nich wniosków nad występującymi w zbiorach ludzkich zjawiskami społecznymi i ich merytorycznymi przekształceniami*. Badania socjologów prezentujących socjologię ciągle wymagają aktywnego zaangażowania się w przebieg życia społecznego, gdyż życie społeczne w swojej różnorodności zachodzących w nim zjawisk ulega ciągłym przemianom. Ich źródłem są zmieniające się uwarunkowania cywilizacyjne, w tym także ideologiczne.

1.2. Socjologia w rozpoznawaniu przestępczości. Nauki wspomagające

Przestępczością w ujęciu prawnym, ale również socjologicznym, jest każde działanie, które narusza obowiązujący porządek prawny i podlega adekwatnej do popełnionego czynu karze. Inaczej mówiąc, przestępstwo jest czynem społecznie szkodliwym, a zatem zabronionym poprzez sankcje prawne. Działanie takie naruszające tenże porządek może być dokonane przez jedną osobę lub grupę osób czyniących świadomie jakąś wymierną szkodę innej osobie lub grupie osób.

Z socjologicznego punktu widzenia przestępstwa można podzielić ze względu na ich *wymiar humanistyczny*, to znaczy naruszające zdrowie, a nawet niszczące życie innych ludzi, czy też naruszające jego osobistą godność. Odmiennej rodzaju są przestępstwa wyrządzające jakąś szkodę materialną innemu człowiekowi lub instytucji stanowiącej dobro wspólne, czyli społeczne. Naszym zainteresowaniem pokazanym w treści wykładu obejmujemy te czyny przestępcze, które zwracają uwagę swoją pospolicą, a tym samym częstością występowania, a jednocześnie są popełniane dla zaboru dóbr materialnych. Inaczej mówiąc, nasze rozważania obejmujące socjologiczne uzasadnienia ich popełniania, ograniczymy wyłącznie do tak zwanej *przestępczości pospolitej obejmującej nielegalne zagarnianie mienia*. Dla przykładu wskażemy, że do przestępstw pospolitych zaliczamy dla przykładu kradzieże obejmujące w efekcie szkody poniesione przez ludzi w ich dobytku prywatnym, wszelkiego rodzaju rozboje umożliwiające zagarnianie mienia, wymuszenia finansowe, handel narkotykami lub nielegalny alkoholem, ale także przywłaszczanie mienia społecznego w skali już dużej, prowadzące do nielegalnego wzbogacania się osób dysponujących władzą itp. Jest to odrębny od poprzednio wymienionych rodzaj przestępstw, nazywanych umownie urzędniczymi, które współcześnie nabierają cechy pospolicości.

Z naszych rozważań eliminujemy i znowu podajemy ten fakt dla przykładu – morderstwa. Morderstwo, nawet popełnione dla przejęcia jakiegoś dobra materialnego, jest czynem jednostkowym, a nie pospolitym. Eliminujemy z naszych rozważań także czyny przestępcze o dużym wymiarze szkody materialnej lub powodujące kalectwo, a powodowane gniewem czy też zemstą.

Niewątpliwie przestępczość, którą nazywamy pospolitą w jej skali ogólnospołecznej, jest *rodzajem zjawiska społecznego* i w pewnym sensie produktem rozmaitych czynników sprawczych, takich jak dla przykładu bieda materialna lub dewiacyjne cechy osób, które niszczenie mienia społecznego

uważają za rodzaj zemsty za ich nieudane materialnie i prestiżowo życie. Takie przestępstwa są zjawiskiem społecznym dotyczącym każdego współczesnego społeczeństwa. Przy okazji powiemy, że zjawiskiem społecznym jest w przekonaniu socjologów takie zjawisko, które ma charakter masowy, to znaczy jest obserwowane przez zdecydowaną większość ludzi. Zjawiska pojawiające się sporadycznie, gdzieś na uboczu życia społecznego nie zaliczają się do zjawisk społecznych.

We wszelkich analizach socjologicznych chodzi, aby zdiagnozować społeczne podłoże sprawcze zwłaszcza w odniesieniu do znaczących w życiu danego społeczeństwa zjawisk społecznych. Wiadomym bowiem jest, że takie przestępstwa pospolite obejmujące drobny zabór mienia, mogą występować w różnym ich liczbowym nasileniu. Zróżnicowanie ich liczbowego nasilenia może dać informację, co jest tego powodem i w ten sposób stanowić wskazówkę dla podejmowania efektywnych działań zapobiegających, czyli profilaktycznych. Naszym zdaniem drobne kradzieże popełniane w jakimś okresie czasu mogłyby być wskaźnikiem, który przy wykorzystaniu socjologicznej metody porównawczej wskazywałby na istniejący, ale też zmieniający się w nasileniu ilościowym poziom ubóstwa w danym społeczeństwie.

Socjologowie zdają sobie sprawę, że *społeczne rozmiary przestępczości pospolitej dotyczącej zaboru mienia obrazują niejako poziom stabilności życia społecznego*. Im więcej pojawia się faktów dotyczących przestępczości pospolitej spowodowanej do zaboru mienia, tym stabilność danej zbiorowości ludzkiej zwanej społeczeństwem jest mniejsza. Socjologowie badając strukturę przestępczości pospolitej obejmującej kradzież mienia, poszukują odpowiedzi na pytania, jakie czynniki sprawcze powodują nasilenie się, ale także osłabienie zjawiska społecznego obejmującego kradzież mienia. Zadaniem socjologów jest poznać istotę tego zjawiska, to znaczy uchwycić uwarunkowania, w jakich zaistniało, a także skutki, które wywołało lub może jeszcze wywołać w przyszłości. Przy pomocy badań socjologicznych, co może być znaczące dla wiedzy już kryminologicznej, powiemy, że *przestępczość pospolita obejmująca kradzież mienia* przybiera postać określonej formy strukturalnej, która pokazuje, jaka jest ich liczba w odniesieniu do umiejscowienia terytorialnego lub środowiskowego oraz jaki jest podział wiekowy przestępców.

W naszym wykładzie podjęliśmy omówienie problemu przestępczości nazywanej przemocą domową. Jest to zupełnie odmienny typ od przestępczości dotyczącej przywłaszczenia mienia. Jednak w naszej koncepcji wykładu ten rodzaj przestępczości zaliczonej także do pospolitej niewątpliwie także obrazuje istniejące w społeczeństwie napięcia emocjonalne,

które utrwalone stają się składnikiem osobowości ludzi nieprzygotowanych do pokonywania trudności życia codziennego. Dla socjologów ten rodzaj przestępczości również świadczy o braku stabilności życia społecznego. Przestępczość w formie agresji rozładowywanej na zadawaniu cierpień psychicznych i fizycznych w rodzinie, jeśli obejmuje znaczący społecznie odsetek rodzin, może być kolejnym wykładnikiem powodowanych najczęściej w środowisku zawodowym frustracji. Niestety ten wykładnik stabilności życia społecznego jest trudny do uchwycenia liczbowego.

Jako podstawa analizy niektórych zjawisk społecznych może dotyczyć tylko tych z nich, które wynikają z bezpośrednich interakcji międzyludzkich oraz ich cechą jest masowość. Oddzielnym problemem, który interesuje socjologów w podejmowanej przez nich diagnostyce życia społecznego, są przestępstwa popełniane pod wpływem uzależnień od alkoholu i narkotyków. W tym przypadku również zakorzenione lub zakorzeniające się we współczesnych społeczeństwach (także w polskim) patologie wynikające z potrzeby zażywania środków odurzających.

W socjologicznej ocenie konkretnego zjawiska społecznego mającego cechy przestępstwa, nie można pominąć istnienia tak zwanej *świadomości przestępczej*. Bowiern zachowania ludzi, także i te przestępcze, mają związek z ich świadomością. Świadomość to znaczący czynnik determinujący zachowania przestępcze. Jak można określić świadomość? *Jest to pewien stan umysłowy, a także emocjonalny, pojawiający się u każdego człowieka, który wywołuje rozmaite formy jego zachowań.* Stan umysłowy człowieka kształtujący jego świadomość można określić jako wzajemnie powiązany ze sobą poziom jego wiedzy pochodzącej z tak zwanej *socjalizacji*, między innymi instytucjonalnej w formie szkolnej edukacji oraz ukształtowanych stereotypów obejmujących zachowania i poglądy utrwalone spontanicznie podczas długotrwałego przebywania w danym środowisku społecznym.

Udział świadomości w określaniu zachowań ludzi ma trudne do przecenienia znaczenie, gdyż wyznacza ujawniane w zachowaniu społecznym ich rodzaje, których efektem są dostrzegalne naocznie zjawiska społeczne. Można powiedzieć, że *świadomość wyznacza rodzaje zachowań społecznych ludzi, ale też sama podlega przemianom dokonującym się pod wpływem osobistych doświadczeń ludzi.* Na możliwości przeobrażenia świadomości opiera się — o czym jeszcze wspomnimy — resocjalizacja przestępców.

Składnikiem świadomości jest także *światopogląd*, dzięki któremu człowiek ocenia, zazwyczaj u innych ludzi, ich zachowania w kategoriach moralnego pojmowania *dobra i zła*. W ujęciu praktycznym światopogląd określa stosunek ludzi do obowiązujących społecznie *norm etycznych*.

W zbiorach ludzi nazywanych środowiskami można mówić o *świadomości zbiorowej*. Świadomość zbiorowa powoduje, że zachowania ludzi są do siebie podobne. Określone i utrwalające się w świadomości ludzi pod wpływem ciągłego styku formami zachowań ludzi tworzących dla danego człowieka jego środowisko kreują w jego świadomości tak zwane *nawyki*. Nawyk to utrwalony w świadomości człowieka wzorzec zachowania. Jeśli wskazać na źródło typowych zachowań ludzi, to jest nim wspomniany nawyk. Innymi słowy, zjawiska społeczne są powodowane utrwalonymi w nawykach ludzi sposobami zachowania się. Nawyk utrwalony w świadomości ludzkiej jest trudnym do wyeliminowania, na przykład w dokonywanych zabiegach resocjalizacyjnych, jeśli jest to nawyk przestępczy.

Jednym z charakterystycznych zjawisk powstałych na skutek niewłaściwych relacji międzyludzkich powodowanych zderzaniem się ich sprzecznych interesów lub oczekiwań — jest *społeczny konflikt*. Wskazujemy ponownie na to zjawisko społeczne nazywane konfliktem, gdyż wszystkie czyny przestępcze są elementem jakiegoś społecznego konfliktu. Konflikt społeczny przekształcony w zachowania przestępcze to w praktyce życia społecznego zazwyczaj naruszenie nietykalności osobistej człowieka lub jego dóbr materialnych.

Nie wszystkie konflikty przybierają postać konfliktu przestępczego. Jednak nawet te, które takiego zjawiska społecznego, jakim jest przestępczość, nie powodują, to zakłócają tak zwaną stabilność jakiegoś zbioru ludzi i w konsekwencji mogą w miarę ich narastania wywoływać już znaczące społecznie konflikty. Socjologia ukierunkowana w swoich zainteresowaniach na przestępczość nie może — takich w istocie czasowo neutralnych i niewywołujących zjawisk przestępczych faktów — pomijać. Można powiedzieć, że wszelkie zakłócenia, nawet dalekie co do swoich skutków od łączenia ich z przestępczością, zawsze w jakiś trudny do natychmiastowego określenia sposób przestępczości sprzyjają. Dlatego przewidywanie, co może nastąpić w przyszłości na podłożu utrwalającego się społecznie zjawiska, także staje się przedmiotem zainteresowań socjologów.

Socjologowie poszukując społecznych uwarunkowań przestępczości, nie mogą pominąć faktu, że zachowanie ludzkie, w tym również przestępcze jest również determinowane dysponowanymi przez człowieka cechami osobowościowymi.

Okazuje się, że *nie zawsze osobowość konkretnego człowieka jest determinowana wyłącznie wpływem na nią czynników charakteryzujących dane środowisko jego życia*. Niektóre z cech osobowości indywidualnie rozpatrywanego człowieka mogą być odporne w stosunku do zderzających się z nimi wpływów środowiskowych. Takie osobowości nie poddają się

wpływow środowiskowym i zachowują się inaczej niż reguły zazwyczaj obyczajowe, a w nich światopoglądowe środowiska, do którego przynależą — są rozpatrywane przez kolejną naukę społeczną zwaną *psychologią*. Wpływ cech charakteryzujących osobowość człowieka na jego zachowanie jest tak znaczny, że przy omawianiu konkretnych jego przejawów trzeba posłużyć się w badaniu socjologicznym dorobkiem psychologii. Z tego to powodu na ścisłym styku z socjologią wyodrębniła się z ogólnej psychologii — *psychologia społeczna*.

Istnieją osobowości *anomiczne*, które nie chcą (a jest to skutek rozmaitych cech nabytych, ale także *dewiujących* osobowość cech wrodzonych) podporządkować się obligatoryjnemu systemowi edukacyjnemu. W efekcie do życia dorosłego, a nierzadko też jeszcze młodzieńczego, wchodzi z zakłóconym systemem wartości, w których mieści się życzliwość, szacunek dla innych ludzi, chęć uzyskiwania znaczenia społecznego zwanego prestiżem poprzez wynik podejmowanej pracy.

Jednak nie na tym kończy się współdziałanie socjologów analizujących rozmaite społeczne aspekty funkcjonowania zbiorowości ludzkich z innymi naukami o człowieku. Niejednokrotnie *charakterystyki fizjologiczne* ludzi warunkują ich zachowanie. Podobnie można powiedzieć o medycznych aspektach zachowań ludzi. Ujawniane przez nauki medyczne choroby oraz inne *zniekształcenia fizjologiczne* stają się niezbędne, aby w charakterystyce konkretnego człowieka odbiegającego w jego zachowaniach od tak zwanej normalności — móc wyjaśnić w sposób udokumentowany powody jego anormalnego zachowania się.

Istnieje jeszcze jedna nauka społeczna, która w każdej analizie środowiska społecznego ma także swój udział. Jest nią *ekonomia*. Ekonomia jako nauka, której przedmiotem są sposoby gospodarowania ludzi w ich wzajemnych terminujących te sposoby relacjach, ma znacząco ważny udział w określaniu zachowań ludzi. Formy udziału ludzi w przedsięwzięciach gospodarczych i pochodna takiej aktywności w formie dochodu mają znaczący wpływ na zachowania ludzi. Aktywność gospodarcza ludzi jest jedną z rodzajowo wyodrębnianych się aktywności, których celem jest uzyskanie niezbędnych dla życia tak zwanych środków utrzymania. Nędza materialna staje się głównym determinantem przestępczości obejmującej zabór mienia. Oczywiście nie dotyczy to przestępczości urzędniczej, której podłożem jest pragnienie szybkiego i nadmiernego wzbogacenia się.

Można powiedzieć, że w nieudolności systemu ekonomicznego istniejącego w ramach *instytucji zwanej państwem*, kreują się sytuacje społeczne, których efektem może być aktywność przestępcza. Typowym zjawiskiem wywołującym dewiacyjne przemiany w osobowości ludzi nieposiadają-

cych pracy, jest bezrobocie. Pozycja materialna niezapewniająca danemu człowiekowi wystarczających środków na utrzymanie, staje się podłożem przestępczości. Dlatego udział sprawności systemu ekonomicznego *instytucji zwanej państwem* nie może być pominięty w socjologicznej analizie przyczyn przestępczości.

Do nauk o charakterze społecznym należy też *pedagogika*, głównie *resocjalizacyjna*, która w zastosowaniu praktycznym poprzez działania pedagogów, poprzez prezentowanie wzorców zachowania poprawnego, stara się nakłonić zwłaszcza skłonny do przestępczości młodzież, a także już skazanych na odosobnienie przestępców do porzucenia prowadzącego do przestępczości lub już przestępczego stylu życia. Z naukami pedagogicznymi powiązana jest profilaktyka zapobiegająca tworzeniu się życiowych orientacji na przestępczość.

1.3. Niedostosowanie społeczne w koncepcji socjologicznej

Niedostosowaniem będziemy nazywać takie zachowania *poszczególnych ludzi, które są sprzeczne z istniejącymi w danym środowisku zwyczajami warunkującymi właściwe w ocenie środowiskowej zachowania*. Można też powiedzieć, że *niedostosowanie społeczne to nieumiejętność jednostki do życia społecznego, na przykład w grupie zawodowej lub innej znaczącej w życiu człowieka*. W obserwacji socjologicznej *niedostosowanie społeczne to zauważalny brak koniecznego dla prawidłowego rozwoju społecznego, w tym zawodowego i ogólnie obywatelskiego u danej jednostki, przystosowania się do istniejących warunków życia społecznego*. Pojęcie niedostosowania się społecznego, czyli właściwej, koniecznej dla satysfakcjonującego życia adaptacji jednostki, dotyczy wyłącznie stanów długotrwałych.

Brak spójności konkretnych zachowań w danym środowisku może być wynikiem niedawnego do niej wejścia danego człowieka. W procesie adaptacyjnym może ten fakt być zauważalnym, jednakże na skutek wysiłków adaptacyjnych nowicjusza w nowym dla niego środowisku, taki fakt braku adaptacji jest przejściowy. Jednak problem pojawia się wówczas, gdy człowiek nie jest w stanie nabyć nowych funkcjonalnych, a zarazem niezbędnych dla niego nowych nawyków, a w konsekwencji zachowań.

Niedostosowanie, mające znamiona względnie trwałego, pochodzi najczęściej z wrodzonych cech psychicznych, które są tak silnie rzutujące na osobowość, że człowiek obdarzony takimi dewiacyjnymi cechami nie jest

zdolny do pełnej, a nawet częściowej adaptacji. Jak można określić pojęcie dewiacji? *Dewiacją w ujawnianych formach zachowań człowieka, a zarazem elementem jego utrwalonej osobowości trudności, jest niemożliwość społecznego przystosowania się.*

Niedostosowanie najogólniej mówiąc, to sytuacja osobista człowieka, który nie potrafi swojego zachowania wyrażanego w tak zwanych postawach dostosować do przyjętej przez niego roli społecznej w grupie ludzi bezpośrednio z nim powiązanej czynnościowo, ale jednocześnie charakterystycznej dla danego środowiska, w którym ta grupa się mieści. W efekcie człowiek egzystujący w tej typowej dla określonego środowiska grupie nie może dostosować się do wymaganych w niej norm będących elementami poprawnych zachowań. Wskazujemy na grupę, gdyż w ocenie zachowań danego człowieka czynnikiem takie zachowanie określającym także wartościowo, jest nie ogólnie pojmowane środowisko, a grupa to środowisko reprezentująca.

W tym momencie nasuwa się szereg pytań dotyczących niedostosowania społecznego człowieka do grupy: Czy mamy do czynienia z faktem, że wybrał grupę niewłaściwą? A może dlatego, że osobowość tego człowieka niedostosowanego jest z jej wrodzonych cech niemożliwa do adaptacji? A może też dany człowiek wykazujący niedostosowanie społeczne jest w tej grupie pod jakimś przymusem? Pojawia się poruszone już wcześniej pojęcie przymusu środowiskowego.

Według analiz psychologicznych *niedostosowanie jest wynikiem wrodzonych zaburzeń osobowości lub takiego ukształtowania psychiki człowieka, w wyniku której ma on trudności w społecznym procesie adaptacyjnym.* Trudności takie rzutują na zachowanie danego człowieka i co za tym idzie na jego codzienne trudności w funkcjonowaniu w roli, jaką on (jego protektorzy lub opiekunowie) sobie wyznaczył. W każdym razie zachowanie okazujące niedostosowanie społeczne danego człowieka, niezależnie od stopnia jego łagodności sprawczej, nie rokuje jakichś osiągnięć życiowych. Wymiana środowiska tak niekorzystnego dla człowieka psychicznie niedostosowanego społecznie jest zaleceniem racjonalnym. Trzeba, odwołując się do wiedzy z nauk społecznych, powiedzieć, że można wskazać na fakt, że ludzie niedostosowani do konkretnego środowiska społecznego, w innym mogą osiągnąć nawet znaczące życiowe powodzenie.

Jak można zauważyć, powodów niedostosowania społecznego do określonego środowiska społecznego może być kilka. Na takim, jak pokazemy dalej, dość urozmaiconym psychospołecznym podłożu, pojawiają się zachowania przestępcze, o czym powiemy dalej, rozwijając dotychczasowe rozważania.

2. EGZYSTENCJALNE UWARUNKOWANIA ŻYCIA LUDZI

2.1. Środowisko życia ludzi w omówieniu ogólnym

Wszelkie zachowania ludzi nie kształtują się w jakiejś pustce społecznej. Każdy człowiek dorosły ma za sobą w formie przejściowej egzystencję w rozmaitych środowiskach społecznych, które w efekcie nadają mu jakąś, względnie finalną postać jego zachowania się. Dlatego w omawianiu społecznych źródeł przestępczości nie można pominąć charakterystyki tych środowisk społecznych, przez które w swoim życiu, zwłaszcza dziecięcym i młodzieżowym, przechodzi każdy człowiek.

W celu jasności terminologicznej powiemy, że w rozumieniu socjologicznym *środowisko społeczne tworzy określona grupa ludzi, która jest zbliżona lub pokrewna warunkami swojej egzystencji, zazwyczaj wynikająca z jej usytuowania lokalnego lub wynikająca z ich aktywności zawodowej*. Środowisko społeczne charakteryzuje się takim samym *stylem życia* ludzi wchodzących w jego skład. Styl życia to zachowanie człowieka zgodne z obowiązującymi w danym środowisku normami obyczajowymi nazywanymi też *środowiskową kulturą*. Niekiedy dane środowisko społeczne, powiązane długotrwałym swoim istnieniem terytorialnym, przenosi tradycję kulturową z pokolenia na pokolenie.

Pojęcie środowiska społecznego w pokazywaniu powiązań egzystencji ludzi z jego uwarunkowaniami jest często używane w naukach społecznych. Także w naszym podejściu tematycznym do zjawiska przestępczości również umownie na plan pierwszy wysuwa się środowisko społeczne. Czym jest ono w naszym rozumieniu? Jest wpływającym na każdego człowieka jego bytowym uwarunkowaniem. Uwarunkowaniem często tak uzależniającym byt człowieka, że nawet w chwili odrzucenia jego zwyczajów trudno mu się z niego, mówiąc w przenośni, wydostać.

Pisząc tak pragniemy wskazać, że środowisko egzystencji każdego człowieka jest mu niejako przypisane, bo związane go urodzeniem, ale w miarę dojrzwania jego osobowości — ma tenże człowiek możliwości jego zmiany. *Jednak nigdy nie może być wobec aktualnie związanego z nim środowiska niezależny.* Jeśli następuje taki moment w jego życiu, że może dotychczasowe środowisko zmienić, to pragnie wejść do kolejnego — musi się temu (dla niego nowemu) także podporządkować. Takie podporządkowanie się środowisku nazywa się *adaptacją*. Adaptacja jest procesem trudnym, gdyż osoba przystosowująca się nowego dla niej środowiska musi wybyć się nawyków zakorzenionych w jej psychice i ujawnianych w zachowaniach na skutek egzystencji w poprzednim.

Należałoby zastanowić się, jakie składniki określają środowisko. Do składników środowiska można zaliczyć: ludzi, którzy codziennie mają kontakt nazywany z języka angielskiego *face to face*, otoczenie materialne, które swoim wpływem na człowieka tworzą ogólnie nazywany *komfort życiowy* oraz typowy dla danego, a jest takich środowisk kilka (o czym dalej) *klimat psychospołeczny*. Na klimat psychospołeczny składa się wiele czynników, między innymi: osobowości ludzi, które jako wobec siebie zróżnicowane, bardziej lub mniej w zależności od osobniczej indywidualności, mają na każdego człowieka wpływ, integrujące ludzi obyczaje ujawniające się w codziennych kontaktach międzyludzkich, a pochodzące z przekazywanych często z pokolenia na pokolenie *nawyków, nazwijmy je kontaktowych*.

Wyjaśnijmy w tym miejscu, że *nawykiem psychologicznym* determinującym zachowanie ludzi w ich kontaktach społecznych jest *wpojony im sposób komunikowania się z innymi ludźmi*. Wpojony czyli inaczej przekazany im do stosowania w ich życiu przy pomocy rozmaitych form przekazu. Może nim być nakaz środowiskowy, to znaczy przekazany poleceniem, nierzadko jakąś groźbą rodzaj zachowania się wobec innych ludzi, który w danym wyodrębnionym rodzajowo środowisku jest uznany za *pożądany, inaczej właściwy*. Może w nabywaniu nawyków być pomocnym indywidualna dla człowieka obserwacja, jak zachowuje się jego otoczenie ludzkie. Taka obserwacja jest nazywana w naukach społecznych indywidualnym odbiorem wzorców *adekwatnych do utrwalaonych zwyczajów środowiskowych*. Na *zwyczaje nazywane też obyczajami* składa się w danym środowisku jego zaistniała wcześniej *tradycja*. Im dłużej w czasie istnieje dane środowisko, tym taka tradycja jest bogatsza w przysłowiowym *ubraniu zwyczajowym* — określonych w niej typów zachowań indywidualnych.

Niejednokrotnie ta tradycja utrwalona nawykowo w osobowości danego człowieka powoduje u niego trudności adaptacyjne w dostosowywaniu się do innego, rodzajowo różniącego się od dotychczasowego środowiska.

Jednak w dostosowywaniu się do innego rodzajowo środowiska pomocny jest tak zwany *przymus środowiskowy*. Okazuje się, że środowisko tradycyjnie uporządkowane w swoich codziennych zachowaniach nie znosi osób napływających do niego z zewnątrz. Jeśli adaptacja do nowego środowiska jest dla wchodzącego do niego człowieka zbyt trudna lub przebiegająca z opóźnieniem, taki człowiek uznawany zbyt długo musi dane środowisko opuścić i poszukać innego bardziej odpowiadającego w zakresie jego wymagań obyczajowych, a także — co jest równie ważne w procesie adaptacyjnym — światopoglądowych.

Można ogólnie środowiska ludzkiej egzystencji podzielić na: tak zwane *otwarte*, to znaczy niewymagające od ludzi przybywających w ich skład zbyt dużych wymagań obyczajowych lub światopoglądowych oraz *zamknięte*. Środowiska zamknięte w przeciwieństwie do otwartych stawiają przed kandydatami wysokie wymagania adaptacyjne. Można zapytać, jaka jest przyczyna, że takie środowiska pojawiają się w społeczeństwie i mają tak zwane „wzięcie”. Odpowiedź jest trudna, a stwierdzenie, że są one atrakcyjne i dlatego mają owe „wzięcie” jest niewystarczająca. Pojęcie atrakcyjności społecznej jest wysoce niejednoznaczne w swej rodzajowej treści. Atrakcyjność danego środowiska pojawia się w rozumowaniu każdego, a zwróćmy uwagę na ten fakt — szczególnie młodego człowieka, i jest powiązana zazwyczaj z koniecznością wyboru jakiegoś, właśnie według niego, atrakcyjnego zawodu.

I już w tym momencie na pojęcie subiektywnie pojmowanej atrakcyjności składa się szereg czynników, między innymi: potencjalna trudność w jego przyszłym sprawnościowym opanowaniu, jego ciekawość czynnościowa czy też wynikająca z wykonywanego zawodu pozycja społeczna. Do istotnych czynników (i dlatego to wyodrębniliśmy) należy jego atrakcyjność dochodowa. Jeśli młody człowiek dokonujący wyboru zawodu przywiązuje do nich znaczenie, ważne dla jego przyszłego życia, to wymienione przez nas czynniki determinujące wybór zawodu możemy nazwać *wartościami*. Tak na marginesie powiemy, że *wartością w ujęciu socjologicznym jest coś, co ma dla nas jakieś znaczenie*. W zależności od klasyfikacji danych czynników obejmujących decyzję o wyborze zawodu, można mówić o *hierarchicznych poziomach wartości w ich rodzajowym zróżnicowaniu*. Oczywiście mowa jest o zawodach jako rodzajowych zajęciach wykonywanych na podstawie posiadanych przez człowieka kompetencji, obejmujących wyodrębnione czynności zawodowe, wykonywanych trwale i za wynagrodzeniem. Zawody są społecznie wartościowane najczęściej z uwzględnieniem jego użyteczności, co równa się tak zwanemu *prestżowi zawodowemu* oraz wartościowanego ekonomicznie uzyskiwanego za jego wykonywanie wynagrodzenia. Warto-

ściami niejako towarzyszącymi ludziom wykonującym swój zawód, a inaczej mówiąc realizującym swoją społeczną rolę, są wartości nazywane etycznymi.

W znaczących liczebnie przypadkach wybór zawodu jest konsekwencją jego wykonywania przez innych ludzi w najbliższym otoczeniu człowieka młodego. Niejednokrotnie wybór taki jest dodatkowo warunkowany tradycją rodzinną. Ten fakt jeszcze wyraźniej uświadamia, że uzasadnione jest twierdzenie, iż w środowisku egzystencji każdego człowieka ma się do czynienia z tak zwanym wspomnianym już *środowiskowym przymusem*. Tenże przymus środowiskowy nie musi być odczuwany negatywnie przez młodego człowieka podejmującego naukę w konkretnym zawodzie. Jednak są przypadki, że wybór taki nie jest w miarę swobodny. W każdym razie losy człowieka odnoszące się do przyszłego wykonywanego zawodu, zależą od nie tylko jego osobistych przemyśleń, lecz również od oddziałujących na jego osobowość wpływów środowiskowych.

Czy można wymienić i omówić te ze środowisk społecznych oddziałujących szczególnie silnie na poszczególnych ludzi? Otóż można i są to środowiska: rodzinne, szkolne, rówieśnicze oraz finalnie te, które wyznaczają ową *drogę życiową człowieka*. Omawiamy je w aspekcie istniejącej w ich obrębach procesów socjalizacji — kolejno poniżej. *Socjalizacja to proces wynikający z wpływu na człowieka jego środowiska egzystencji, którego rezultatem jest w efekcie zmiana w osobowości ludzkiej*.

Środowisku tak zwanemu przestępczemu, które staje się miejscem kreacji osób uzyskujących środki utrzymania bytowego, niezgodnie z obowiązującym porządkiem społecznym, przeznaczamy miejsce oddzielne.

2.2. Charakterystyka wybranych środowisk społecznych

Środowisko rodzinne. Jest to środowisko bez wątpliwości najważniejsze dla przyszłych życiowych losów każdego człowieka. Urodzenie się człowieka, będące konsekwencją związku kobiety i mężczyzny, jest aktem naturalnym, który przesądza o jego dalszym rozwoju osobniczym. Rodzina, niezależnie od jej statusu prawnego, staje tym samym pierwszym środowiskiem życia osoby w niej urodzonej. Od rodziny zależy nie tylko sposób opieki nad dzieckiem, zgodny ze współczesnymi wymogami biologicznymi lub też — a dotyczy to rodzin patologicznych — z naruszeniem takich wymagań. Wraz z zależnym od opieki nad dzieckiem jego rozwojem biologicznym istnieje rozwój psychologiczny, którego efektem jest wykształcanie się dziecka jego

cech osobowościowych, między innymi takich jak poczucie egzystencjalnego bezpieczeństwa. Uczucie przywiązania emocjonalnego do opiekujących się nim rodziców, rozwój umysłowy umożliwiający coraz bardziej świadomą percepcję otaczających go fizycznie oraz psychicznie rozmaitych zdarzeń.

W miarę rozwoju osobniczego dziecka utrwala się u niego wartościujący stosunek do otaczającego go środowiska, także społecznego. Cały ten proces odbywa się w ścisłym związku z zachowaniami członków jego rodziny. Można powiedzieć, że narastający u dziecka poziom świadomości, to znaczy pewnego rozumienia tego, co dzieje się w jego rodzinie, kształtuje jego stosunek do otoczenia społecznego. Jeśli wskażemy na powiązania naszego wykładu z przestępczością, to rozmaite zachowania się, a takie mogą zdarzyć się w rodzinach spatologizowanych, mają znaczący wpływ na jego oceniający stosunek do innych ludzi i ich zachowań.

Sprawa komplikuje się, gdy dziecko na skutek niewywiązywania się rodziców z obowiązku opieki, a także naruszających uznane społecznie reguły zachowań nazywanych poprawnymi, zostaje na skutek decyzji obowiązującego prawa im odebrane i przekazane instytucjonalnemu zakładowi wychowawczemu. Przypomnijmy w tym miejscu, że wychowaniem nazywamy intencjonalne oddziaływania na psychikę dziecka lub w ogóle człowieka, bo mówimy też o wychowywaniu ludzi dorosłych — których *celem jest ukształtowania jego zachowań bieżących, ale też przyszłych, aby były one społecznie poprawne*. Poprawne czyli zgodne z normami życia społecznego uznawanymi za prawidłowe.

W zakładzie wychowawczym dziecko zostaje pozbawione czułej opieki rodzicielskiej, której nie miało w rodzinie dewiacyjnej, ale też niemogącej być udziałem zakładu opiekuńczego. W zakładzie wychowawczym nie jest możliwe uzyskanie przez dziecko, a inaczej wychowanka tego zakładu, pełnej wrażliwości emocjonalnej. Wrażliwość emocjonalna wykształcana u dzieci w prawidłowej rodzinie, otaczającej podobną wrażliwością emocjonalną nazywaną potocznie miłością, nie jest możliwa w warunkach wychowawczych zakładu opiekuńczego. Oczywiście nie można w tym kontekście zapominać, że dziecko także w rodzinie o właściwych kompetencjach wychowawczych, może urodzić się z jakimiś rzutującemu na jego przyszłe życie społeczne dewiacjami psychologicznymi. W każdym razie wszelkie dewiacje psychologiczne z urodzenia, a często już sygnalizowane, że są już w życiu codziennym dziecka, powodują one u przyszłego dorosłego już człowieka, omówione wcześniej niedostosowanie społeczne.

Środowisko przedszkolne a następnie szkolne. Dziecko już często w okresie niemowlęcym oddawane jest pod czasową opiekę, zazwyczaj z powodu pracy zarobkowej rodziców, do instytucji *opiekuńczo-wychowaw-*

czej nazywanej *żłobkiem*. Nie będziemy z braku czasu, a także narzuconej wykładem zwięzłości tematycznej, omawiać niedogodności powodującej niejednokrotnie pewne anomalie w psychice niemowlęcia oderwanego czasowo od rodziców i zdane na opiekę obcej dla niego osoby. Natomiast tak zwane *przedszkole* jest dogodnym dla dziecka miejscem wstępnej socjalizacji do przyszłego życia społecznego. Dziecko w przedszkolu spotyka się z innymi dziećmi z obcych dla niego rodzin i często z innymi zachowaniami dzieci. Dziecko w takich nowych dla siebie okolicznościach musi wypracować już w miarę samodzielnie swoje zachowania społeczne, aby nie być przez nową dla niego społeczność odrzuconym. Nowe nawyki przydatne do przyszłego dorosłego życia społecznego, nabywa pod kierunkiem kompetentnych osób.

Kolejnym etapem życia w środowisku szkolnym jest w pełnym tego znaczeniu szkoła jako instytucja kształcenia z zakresu programowo ustalonej wiedzy oraz kształtującej wychowawczo dyrektyw. Piszemy o dyrektywach pragnąc wskazać, że każdy proces wychowawczy odbywa się z odniesieniem do jakiegoś światopoglądu ideowego, a nawet ideologicznego. *Nie ma bowiem wychowania jako procesu ukierunkowanego na jakieś cele obejmujące poprawne zachowanie społeczne człowieka bez wprowadzenia do jego wychowawczych kanonów normatywnych jakiejś ideowości. Inaczej mówiąc, wychowanie musi być, jeśli ma odnieść skutek pozytywny, powiązane z jakąś ideologią.*

Szkoła jest niewątpliwie doniosłą fazą w życiu dziecka, a właściwie wolno dorastającego do ukształtowanej już osobowości dziecka. W szkole dziecko wchodzi we wstępną fazę przyszłej ukształtowanej psychicznie osobowości, nazywanej dorosłą.

Okazuje się, że szkoła znajduje w swoim procesie kształtowania osobowości swoistego konkurenta. *Jest nim grupa rówieśnicza.* Otóż dziecko poza obowiązkami ma pewien zasób tak zwanego czasu wolnego, pozo- stawianego do jego osobistej dyspozycji. W czasie tym, zwanym czasem wolnym, kontakty nawiązywane w szkole przenosi już na kontakty w pełni pozaszkolne.

Zachowania społeczne w grupach rówieśniczych są bezpośrednią konsekwencją przebiegu procesu wychowawczego w szkole. W grupach rówieśniczych zaspokajających pełniej u młodzieży potrzebę kontaktu społecznego następuje niejako przeniesienie dyrektyw wychowawczych przekazywanych w szkole na w miarę swobodne życie społeczne młodzieży poza szkołą. Typowym przykładem zachowań pozaszkolnych są u młodzieży rozmaite organizacje lub stowarzyszenia rozwijające u zgromadzonej w ich ramach młodzieży jej rozmaite aspiracje. Są one z jednej strony rozwijaniem aktywnych czynnościowo zainteresowań wolnoczasowych, takich jak

dla przykładu modelarstwo, szybownictwo, żeglarstwo, a z drugiej, co jest pewną nowością, rozwijaniem umiejętności, które mogłyby być kreatywne w przyszłym życiu dorosłym. Do takich umiejętności, jeśli na nie wskazać, należy działalność wręcz polityczna, której celem jest propagowanie wśród rówieśników określonych koncepcji ustrojowych.

Nie można jednak nie powiedzieć, że szkoła, w której procesy wychowawcze spadają na tak zwany plan dalszy, młodzież szukając potrzebnego jej spełnienia w życiu społecznym, rówieśniczym, integruje się w sposób społecznie szkodliwy. Środkami integrującymi stają się alkohol lub narkotyki. Na takim podłożu pojawiają się *spatologizowane grupy rówieśnicze*.

Życie w przysłowiowych murach szkolnych jest długoletnie, gdyż po przejściu kształcenia w szkołach zwanych średnimi, wielu ludzi młodych podejmuje studia w szkołach wyższych. Integracja w grupach młodzieży kontynuującej studia jest szczególnie intensywna, a wzorce spędzania czasu wolnego są kontynuacją zaangażowań wcześniejszych. Osobowości młodzieży studiującej kształtują się całkowicie żywiołowo, *ba na ten proces nie ma wpływ ani aktywność rodziców, ani też personel wykładowczy*.

Kolejne środowisko aktywności zapewniające byt materialny jest środowiskiem praktycznie finalnym w życiu człowieka w okresie jego aktywności społecznej. Niestety część ludzi wchodząc w ten prawidłowy dla nich finał aktywności społecznej, zwanej aktywnością zawodową, z rozmaitych powodów środowisko to pomija, albo z nim się po prostu rozstaje. Nie trudno zauważyć, że tym właśnie problemom, albo omijania środowiska zawodowego w kończącej się finalnie edukacji instytucjonalnej, albo też jego porzucania na rzecz aktywności przestępczej — przeznaczymy nasz wykład. Pomijamy zatem w tym wykładzie omawianie środowiska aktywności zawodowej człowieka.

Jak można scharakteryzować interesujące nas środowisko przestępcze? Środowiskiem przestępczym będziemy nazywać taką zintegrowaną zbiorowość ludzi, gdzieś najczęściej lokalnie umiejscowioną, która swoje potrzeby bytowe zaspokaja w sposób niezgodny z obowiązującym prawem. Mogą to być zanikające zresztą peryferyjne dzielnice miast, albo miejsca spotkań towarzyskich, w których ustala się rodzaje mającej być realizowanej przestępczości. Środowiska przestępcze w fazie swojej grupowej, stabilizującej się liczebnie i wyodrębniającej się od innych zbiorowości, przyjmują niekiedy cechę zorganizowanej grupy przestępczej, o której to w dalszym wywodzie. Środowisko przestępcze, jeśli swoją przestępczą aktywnością staje się atrakcyjne, można o nim powiedzieć, że jest *kryminogenne*.

Środowisko przestępcze istnieje, mimo że sposób zaspokajania potrzeb materialnych jest niezgodny z obowiązującym prawodawstwem i grozi

karnymi represjami. Dodajmy, że nie wszystkie przestępstwa są wykrywalne przez organa ścigania, a także ich wykrywalność jest czasochłonna i pojawia się w środowisku przestępczym przekonanie, że jeśli mimo wielu popełnionych przestępstw są oni niewykrywalni, to pojawia się złudne przekonanie o praktycznej ich bezkarności.

Jednak regularne popełnianie przestępstw, na przykład włamań do mieszkań czy kradzieży samochodów, ma swój finał prokuratorski i sądowy. Sprawa poczucia bezkarności pojawia się silnie i motywuje do działań przestępczych członków zorganizowanych gangów często nazywanych mafią. Podejmujemy ten temat w dalszym wywodzie. W tym miejscu zadajemy pytanie: czy represje karne obejmujące odizolowanie więzienne lub grzywny pieniężne nie są wystarczającym środkiem odstraszania od popełniania czynów przestępczych. Odpowiedź z naszej strony jest następująca: represje karne za popełniane przestępstwa mające w Kodeksie karnym opinie lekkich są w przekonaniu ludzi popełniających przestępstwa jedynie przejściową trudnością. Przykrą, lecz możliwą do zniesienia i w rezultacie po tak zwanej „odsiadce” nie zniechęcają do ich dalszego popełniania. W takim przekonaniu przestępców popełnianie przestępstw, które zaliczyliśmy do lekkich, jest *wkalkulowane* w ich przestępczą drogę życiową.

We wskazywanych w literaturze przedmiotu motywach popełniania przestępstw wskazuje się, że ludzie ukształtowani w środowiskach przestępczych uprawiających styl życia przestępczego podejmują ryzyko wynikające z popełnionego przestępstwa nie tylko dlatego, że muszą na przykład z przyczyn bytowych je popełnić, ale dlatego, że chcą. Popełnienie jakiegoś przestępstwa staje się w takich środowiskach przestępczych jedynym sposobem na realizację ważnego życiowego celu. Może nim być dla przykładu wzbogacenie się. W przypadkach skrajnych popełnianie przestępstw staje się dla wielu przestępców jedynym sposobem na zapewnianie sobie egzystencji materialnej.

Popełnianie czynów przestępczych staje się u takich ludzi *rodzajem specyficznego spatologizowanego zawodu*. Wskazując na tak uprawianą przestępczość należy odróżnić stale popełnianie określonego rodzaju przestępczości, a może to być na przykład kradzież, od *przestępczości okazjonalnej*. Jest ona popełniana na skutek rozmaitych zawirowań w życiu osobistym człowieka, który popełniając kradzież z chwilą odkrycia tego przestępstwa i odbyciu kary, nigdy do niego już nie powraca w swojej życiowej aktywności.

2.3. Cechy osobowości w kształtowaniu zachowań ludzi

W omawianiu rozmaitych czynności przestępczych oraz w poszukiwaniu ich uzasadnienia *nie można pominąć wspomnianego już wcześniej czynnika psychologicznego*. Zazwyczaj ów czynnik psychologiczny zawiera się w omawianiu cech osobowości. *Osobowość bowiem, a jest ona zróżnicowana rodzajowo, ma duży udział w kształtowaniu losów życiowych ludzi*. Można powiedzieć, że osobowość każdego człowieka kształtuje się w zestawieniu z warunkami jego egzystencji. A wpływ tych uwarunkowań w zależności od wrodzonych cech osobowości oraz intensywności wpływu socjalizacji jest na daną osobowość zróżnicowany. Nic zatem zastanawiającego, że *w analizie zachowań ludzi w aspekcie socjologicznym nie można pominąć problemu osobowości*.

Jak można najogólniej zdefiniować osobowość? Osobowość to zespół powiązanych ze sobą w aspekcie oddziaływania cech fizycznych i psychicznych, które stają się naturalnym podłożem jego poglądów i zachowań. Do cech fizycznych zalicza się płeć, wygląd zewnętrzny oraz sprawność fizyczną. W skład cech psychicznych wchodzi: umysłowość z jej inteligencją wyznaczającą się zdolnością do sprawności w percepcji wiedzy i jej rozumienia, kreatywność w kojarzeniu rozmaitych elementów wiedzy oraz jej magazynowaniu w pamięci, umiejętność wykorzystywania posiadanej wiedzy w działaniu praktycznym. Wymienione cechy oznacza się wspólnie mianem *inteligencji*.

Do cech psychicznych zalicza się także wrażliwość emocjonalna, powodująca określone reakcje na kontakty z innymi ludźmi, które w poglądzie socjologicznym prowadzą do wykształcenia się pewnego zauważalnego przez innych stosunku interakcyjnego. Nazywa się ten stosunek zwykle poziomem *prospołeczności*, albo alternatywnie dla niej *aspołeczności*.

Wymienione cechy wykształcają się u człowieka na bazie jego *właściwości wrodzonych*, które w procesie socjalizacji ulegają wzmocnieniu bądź wytłumieniu. Można powiedzieć, że całościowy proces kształtowania się osobowości w procesie socjalizacji kończy się na kreowaniu typu osobowości potrafiącej ustalić jej kontakty z innymi ludźmi, które są dla niej i kontaktujących się ludzi korzystne, albo wręcz odwrotnie. W ocenie wartościującej osobowość danego człowieka trzeba brać pod uwagę także jego subiektywne odczucie, czy stosunki są dla niego korzystne, czy też nie. Często w ocenie socjologicznej kontakty takie mogą zostać uznane za społecznie szkodliwe, chociaż w ocenie człowieka jego kontakty są dla

niego korzystne. To stwierdzenie jest ważne w analizie zachowań ludzi ze środowisk przestępczych.

W efekcie ukształtowanej osobowości ludzie są na przykład, jako jednostki dorosłe, bardziej lub mniej konfliktowi, ale również bardziej lub mniej podatni na wpływy tak zwane środowiskowe. Każdy człowiek egzystuje w kilku grupach przemienne i w każdej z nich odgrywa inną rolę. *Rolą społeczną nazywamy wykonywanie określonych czynności w danej grupie przynależnej człowiekowi.* W aspekcie ról odgrywanych przez ludzi można mówić o rolach odnoszących się *do życia rodzinnego, zawodowego czy towarzyskiego.* Dużo zależy od środowiska, w jakim znalazł się dany człowiek, a trzeba zdawać sobie sprawę, że znalezienie się egzystencjalne w danym środowisku nie zależy, a mamy na uwadze dzieciństwo i młodość, wyłącznie od niego.

Pragnąc usystematyzować klasyfikacyjnie to, co już opisaliśmy, powiemy, że elementy osobowości można podzielić według dość rozpowszechnionego podziału na: *biogenne, psychogenne oraz socjogenne.* W poglądzie socjologicznym dotyczącym charakterystyki osobowości wskazuje się *typy idealne osobowości,* które wykształcają się jako swoisty rezultat środowisk, w jakich dany człowiek egzystuje. Można w tym kontekście wskazać na osobowościowy typ przestępcy. W poglądzie socjologicznym *dewiacja osobowości,* na którą wskazują psychologowie poszukując jej przyczyn we wrodzonych ułomnościach psychologicznych, jest także *wytworem długotrwałego przebywania danej jednostki w skrajnie niekorzystnym dla jej rozwoju osobniczego środowisku społecznym – a może to być środowisko przestępcze.*

2.4. Środowiska krzewienia się aktywności przestępczej

Aktywność przestępcza, zgodnie z tym, co napisaliśmy wcześniej, kształtuje się między innymi w środowiskowym wpływie na danego człowieka. Innymi słowy, dana jednostka w procesie socjalizacji zaczyna interesować się czynami przestępczymi, bo zauważa w swoim otoczeniu środowiskowym, że znani jej ludzie popełniają czyny przestępcze. Ludzie młodzi wyrastając w szczególnie w *środowisku rodzinnym,* w którym dokonuje się czynności przestępczych, zaczynają *nasiąkać atmosferą przestępczości,* akceptując w ten sposób przestępcze zachowania się w swojej rodzinie. Pojawia się pytanie: co powoduje aktywność przestępczą. Aby odpowiedzieć należy

określić wcześniej pojęcie w ogóle *przestępczości*, a następnie *środowiska przestępczego*.

Powtarzamy więc to, co powiedzieliśmy już wcześniej, że przestępczością nazywa się zbiór czynów zabronionych na danym obszarze terytorialnym poprzez obowiązujące w nim prawodawstwo. Przestępczość wówczas jest pojęciem między innymi socjologicznym, gdy jako zjawisko społeczne występuje w skali społecznie dostrzegalnej. Poszukując przyczyn przestępczości powiemy, że zjawisko to jest zazwyczaj konsekwencją niezaspokojonych w danym ludzkim zbiorze środowiskowym podstawowych potrzeb bytowych. Niezaspokojenie potrzeb bytowych wynika z biedy materialnej lub nędzy. Nie będziemy w tym momencie zastanawiać się nad przyczynami niedostatku materialnego – są one również jak powody przestępczości zróżnicowane – powiemy tylko, że bieda jest tym faktem społecznym, który powoduje, że ludzie nią dotknięci poszukują źródła zaspokojenia swoich potrzeb bytowych w czynach przestępczych. Ale nie tylko, o czym za chwilę. Ogólnie mówiąc, pokazane źródła przestępczości można nazwać *socjogennymi*.

Jeśli rozpatrywać przestępczość w aspekcie socjogennym, to wśród socjologów przeważa przekonanie, że *przestępczość środowiskowa, o której za chwilę, jest wywoływana przejmowanymi środowiskowo wzorami zachowań przestępczych*. Można powiedzieć, że w środowisku przestępczym istnieje niejako nadwyżka przestępczych wzorów zachowań nad wzorami zachowań zgodnymi z prawem. Zachowania przestępcze zyskują, bo między innymi wydają się bardziej atrakcyjne jako opłacalne, czyli korzystne wzory zachowań. W skrajnych przypadkach, a mamy na uwadze wpływy środowiskowe wzorców zachowań przestępczych, mogą być jedynymi zauważalnymi społecznie.

Typowym środowiskiem przestępczym na użytek wykładu nazywać będziemy taki zbiór społeczny ludzi, którzy egzystując w ścisłych kontaktach ze sobą, kształtują swoim zachowaniem nasiąkniętym czynami przestępczymi tak zwany styl życia.

Socjologowie omawiając atrakcyjne w danym środowisku przestępczym wzory zachowań wskazują, że korzystanie z nich w czasie aktywności przestępczej zależy też od możliwości ich stosowania. Wchodząc trochę na teren psychologiczny socjologowie wskazują, że na popełnianie przestępstw, a dotyczy to przestępstw obejmujących zabór mienia, ważna jest *intensywność potrzeby* popełnienia takiego przestępstwa. Zatem możliwość popełnienia ryzyka, ze świadomą jego oceną, związanego z danym rodzajem przestępstwa wraz z intensywnością odczuwanej potrzeby przez potencjalnego przestępcę – warunkuje jego realizację. Intensywność potrzeby skłaniającej do popełnienia przestępstwa polegającego na zaborze

cudzego mienia wywołuje nie tylko nędza materialna, ale też pragnienie szybkiego wzbogacenia się. Przestępstwa o najwyższej surowości karnej są *popelniane w pod wpływem jakiegoś stanu emocjonalnego*, na przykład w obawie przez jego wykryciem. Mordercy na zamówienie lub tak zwani *mordercy seryjni* należą do rzadkości, a jego autorzy są dewiantami o wysoce chorobliwej skali psychicznego odchylenia od normy.

Jak wynika z socjologicznej postrzeganej motywacji do popełniania przestępstw u ludzi dorosłych, są one zazwyczaj wyborem świadomym. Po wyborze zachowania przestępczego uczenie się takiego zachowania ma stymulujące do takiego zachowania podłoże motywacyjne, które potencjalny lub początkujący już przestępca ma silne środowiskowe wsparcie uzasadniające tego rodzaju wybór.

Jednak obok źródeł socjogennych powodem przestępczości są źródła *psychogenne*, których umiejscowieniem jest typ osobowości ogólnie mówiąc *niedostosowanej społecznie*. Odwołując się do twierdzeń już wcześniej wypowiedzianych: przypomnimy, że osobowość, którą można nazwać przestępczą, jest efektem rozmaitych czynników psychicznych oraz niewłaściwego procesu socjalizacyjnego, w tym edukacyjnego.

Do czynników psychogennych, których podłożem jest nie tylko osobowość, ale też wpływ środowiska, trzeba zaliczyć zjawiska patologiczne, takie jak alkoholizm i narkomania. Przyczyny obydwu zjawisk ocenianych jako patologiczne są bardzo złożone, gdyż ich podłożem nie jest bieda materialna. Podejmiemy ten temat w oddzielnym fragmencie wykładu. Teraz tylko zasygnalizujemy, że zwłaszcza alkoholizm jest zjawiskiem, które dotyka ludzi na rozmaitych stanowiskach pracy, przekształcając się w *chorobę psychofizjologiczną*.

Ludzie dotknięci tą chorobą wyrządzają wiele szkód społecznych, zachowując się występnie i w efekcie doprowadzając do wielu tragedii dotyczących indywidualnie ludzi całkowicie przypadkowych. Mamy oczywiście na uwadze tragedie w postaci wypadków samochodowych, a także z tak zwanej *przemocy domowej*. Trudno ustalić, a mamy do czynienia z wieloma przypuszczeniami, dlaczego ludzie często pełniący role społeczne wysoce eksponowane, ulegają chorobie alkoholowej. Powracamy w kolejnym wykładzie do omówienia tego problemu.

Wraz z jego społecznym utrwalaniem się takie środowisko przestępcze przekształca się w wyodrębniony zbiór ludzi, którzy kształtują osobliwą aktywną w swoich skutkach społecznych *kulturę przestępczą* zwaną też *kulturą dewiacyjną*. Dewiacją w naszym wykładzie będziemy nazywać zachowania ludzi odbiegające w swojej aktywności życiowej od wzorów zachowań uznawanych za normalne, ale w naszym omawianym przypadku — niekolidujące

jeszcze z prawem. Kultura dewiacyjna to w naszym rozumieniu określony styl zachowania się społecznego, odbiegającego od zachowań ogólnie akceptowanych społecznie, który wybierają niektórzy ludzie, zwłaszcza młodzi – dobrowolnie na znak protestu przeciwko tradycyjnym ograniczeniom w zakresie ich wolności osobistej – dokonywanym przez rodziny. Może z tego wynikać także poczucie budzącej ich znudzenie normalności dnia codziennego. Często takim powodem są trudności w opanowaniu wiedzy wyznaczonej obowiązującym programem edukacyjnym.

Kultura dewiacyjna nie jest kulturą z istoty swojej przestępczą, ale niewątpliwie prowokująca niejako do takich przestępczych zachowań. Już sam fakt, że uczestnicy kultury dewiacyjnej w swoim zachowaniu odbiegają od norm uznawanych za normalne, ale nie powodujących kolizji obowiązującym prawem – eksponuje niekorzystnie ich role społeczne raczej zbliżone do ludycznych, w oczach ludzi uznawanych przez nich za przeciętnych. Stosowana przez nich ucieczka od świata eksponującego walor codziennej pracy przy pomocy alkoholu i narkotyków – to tylko krok do uzależnienia się od nich i wkroczenia na drogę przestępczą.

Innym rodzajem kultury dewiacyjnej jest *tradycyjna kultura właściwa dla środowiska ludzi, którzy tym razem rzeczywiście z powodu biedy materialnej, a bezpośrednim tego powodem jest bezrobocie, podejmują z przymusu bytowego, styl życia przestępczego*. W tak uformowanej kulturze przestępczej funkcjonują wzory zachowań przestępczych, które wyznaczają w skrajnych przypadkach proces socjalizacji znajdujących się w niej ludzi młodych. Można zatem powiedzieć, że środowisko przestępcze to zbiór ludzi, którzy swoją przestępczą aktywnością powodują, iż typowe czyny przestępcze, a dla przykładu wymienimy kradzież, są uznawane za prawidłowe, czyli w tym społecznym zbiorze akceptowane. *Tak kształtuje się wspomniany przestępczy styl życia.*

2.5. Subkultury młodzieżowe w analizie życia społecznego

Jednym ze zjawisk obserwowanych obecnie dość powszechnie jest są *subkultury młodzieżowe*. Jak można określić pojęcie subkultury młodzieżowej? Przede wszystkim należy stwierdzić, że krzewi się ona w środowiskach młodzieży zintegrowanej instytucjonalnie. A takim miejscem tego typu integracji są zazwyczaj instytucje edukacyjne, to znaczy szkoły i uczelnie. Socjologowie

wyróżniają też młodzieżowe subkultury więzienne zwane młodzieżowymi subkulturami dewiacyjnymi.

Oznakami należenia do jakiejś subkultury młodzieżowej jest styl ubierania się oraz zainteresowania specyficzną muzyką — zdecydowanie wyróżniający się nie tylko bywaniem na imprezach muzycznych propagujących akceptowaną przez nich muzykę, ale też innymi wyróżniającymi ich ubiorami. Stąd też potoczne nazwy takich subkultur: *hipisi*, *skani*, *goci*, *metalowcy*, *skejci*, *emo* itp.

Poszukując oznak odrębności kulturowej, a zarazem obyczajowej takich subkultur młodzieżowych, można powiedzieć, że są to grupy młodzieżowe odbiegające swoim zachowaniem od ogólnie akceptowanych sposobów zachowania się, ale nienaruszających obowiązujących prawnie norm. Można też doszukując się motywów tej obyczajowej inności, powiedzieć, że dają one ich uczestnikom poczucie wyzwolenia się spod krępujących ich więzów życia codziennego, a tym samym dają manifestowanym zachowaniem możliwość wyborów odpowiadającego im stylu życia. Należy podkreślić, że *subkultury młodzieżowe, mimo że epatujące odrębnym stylem zachowań, jeśli nie są przestępcze, nie naruszają obowiązujących społecznie norm prawnych*.

Trzeba zauważyć, że uczestnicy takich subkultur młodzieżowych wraz ze swoim dojrzewaniem społecznym porzucają fascynujące ich dotychczas sposoby zachowania się i przekształcają się w poprawnie zachowujących się obywateli. Jednak to, co niepokoi i powoduje zainteresowanie młodzieżowymi subkulturami, to fakt, że ich uczestnicy nie stronią od zbiorowego picia alkoholu, a także zażywania narkotyków. Oczywiście nie dotyczy to wszystkich młodych ludzi snobizujących się uczestników jakiejś kultury młodzieżowej. Jednak w przypadkach skrajnego ulegania ich wpływom nadużywanie alkoholu i narkotyków może być zacznym choroby patologicznej społecznie i medycznie.

Niektóre subkultury młodzieżowe są wyraźną oznaką na istnienie w obrębie społeczeństwa rozmaitych rodzajów *zjawisk anomicznych*, to znaczy *takich, które jako zjawiska społeczne destabilizują życie codzienne ludzi*. Wskazując na zjawiska anomiczne, o których jeszcze powiemy, zwrócimy uwagę na *niejednorodność wyznawanych norm etycznych, których religijnie kreowana normatywność, kłóci się często z wymogami życia codziennego w warstwie etycznej*. Można powiedzieć, że brak jednakowych w ich treści etycznej norm etycznych obowiązujących w społeczeństwie jest powodem wielu anomicznych zjawisk społecznych.

Z tych to przyczyn w wyniku zaistnienia społecznego szeregu zjawisk anomicznych pojawiają się często radykalizujące się w zachowaniach swoich uczestników subkultury młodzieżowe — jest ich wiele. Wymieńmy tylko

kilka z nich: utrudnione w odniesieniu do konkretnej jednostki kontakty z rówieśnikami i wobec tego poszukiwanie osób, które by je zaakceptowały, brak możliwości owego *wyżycia się* w ramach organizacyjnych, na przykład klubów sportowych, które nastawiają się na opiekę nad młodymi ludźmi w perspektywie wyłącznie sportu zawodowego, brak umiejętności wśród nauczycieli, którzy by umieli wzbudzić u młodzieży zainteresowania *kulturą* wysoką błędnie sprowadzaną do *elitarnej*, aż wreszcie fascynacja osobami prezentującymi daną subkulturę młodzieżową.

Z tych wymienionych wybiórczo powodów zaistniały kultury młodzieżowe, które w swoim dążeniu do odrębności zaczynają przekształcać się w młodzieżowe środowiska przestępcze. W ostatnim czasie wyrazistego wymiaru społecznego w jego obrazie zdecydowanie negatywnym, nabierają coraz bardziej formalizujące się organizacje rekrutujące swoich członków z tak zwanych kibiców stadionowych zwanych popularnie *kibolami*. Te ugrupowania przekształcające się w zorganizowane grupy przestępcze, znajdujące się często pod pozorowaną opieką klubów piłkarskich, gdyż w istocie niemających żadnego wglądu w zachowania młodzieży, zaczynają rozprowadzać wśród młodzieży narkotyki. W języku gwarowym członkowie tych już niejako na naszych oczach formułujących się organizacji przestępczych, nazywani są *szalikowcami*.

Jest jeszcze jedno miejsce możliwej deformacji osobowościowej nieletnich. Młodzieży poszukującej jakiegoś miejsca w swoim życiu i szczególnie odczuwającej rodzinny chłód emocjonalny — zagrażają też tak zwane sekty. Sekty to zazwyczaj organizacje religijne działające poza prawem, to znaczy nieakceptowane, bo uznawane za szkodliwe dla życia społecznego przez obowiązujące prawodawstwo. *Sekty działające niejako w ukryciu werbują w szeregi swoich wyznawców młodzież szczególnie wrażliwą emocjonalnie, a zarazem stykającą się niejako na co dzień z chłodem uczuciowym w obrębie rodziny. Sekty są nie tylko miejscem uniesień religijnych, ale również poprzez swój hierarchiczny system organizacyjny całkowicie podporządkowujące sobie członków.*

Na podłożu uzależnień uczuciowych oraz obowiązującej w sektach dyscypliny organizacyjnej podporządkowującej reżimowi sekty szeregowych członków — przywódcy zwanemu często *guru* — poddani temu reżimowi młodzi ludzie całkowicie wyizolowują się z normalnego życia społecznego, do którego na skutek zabiegów rodziny powracają. Jednakże z trudnością ponownego adaptowania się do niego. Do rzadkości nie należy seksualne wykorzystywanie przez owego guru młodych dziewcząt. Zaliczyliśmy zatem sekty do organizacji, które aczkolwiek nie są w założeniach swoich przestępcze, gdyż kształtują osobliwe światopoglądy ludzi zwłaszcza młodych, a ten

fakt nie jest przestępczy, ale kształtując osobowości oderwane całkowicie od współczesnych wymogów życia codziennego — sprzyjają *deprywacji potrzeb wyższych*. W takich oderwanych od społecznego i osobistego życia narzucanych wizjach osobowości pojawiają się dogodne warunki do zachowań nienormalnych, odrzucanych przez społeczeństwo. Mogą one w zaistniałej społecznej izolacji doprowadzić do zachowań przestępczych lub patologicznych.

3. PRZESTĘPCZOŚĆ W SOCJOLOGICZNEJ ANALIZIE POZNAWCZEJ

3.1. Rodzaje przestępczości w aspekcie socjologicznym

Przestępczość jest zjawiskiem społecznym różnorodnym w swoim znaczeniu społecznym. Jeszcze raz określmy pojęcie przestępczości pospolitej: *przestępczość tego rodzaju to zjawisko społeczne, inaczej też fakt społeczny, określający działania dokonywane przez ludzi jako szkodliwe społecznie. Czynny szkodliwe podlegają ocenie według reguł obowiązującego prawa i są karalne*. Karalne, to znaczy, że popełniający konkretne przestępstwo ludzie zostają poddani represjom karnym, które przyjmują formę czasowego lub dożywotniego pozbawienia wolności osobistej, czyli przemieszczania się i wykorzystywania jej w swobodnie dobrany sposób. Istnieją różne rodzaje przestępczości pod względem ich szkodliwości i dlatego przestępczość rozpatruje się w podziale na jej rodzaje, podlegające różnym represjom karnym.

Dla socjologa przestępczość dzieli się w swoim wymiarze gatunkowym na przestępczość: o *wysokiej szkodliwości społecznej, średniej szkodliwości społecznej oraz szkodliwości znikomej*. Szkodliwość społeczną można rozpatrywać z jednej strony z uwagi na skutki społeczne, jakie wywołuje w niszczeniu na przykład mienia, przywłaszczaniu tego mienia, ale też w szkodach osobistych niezwiązanych z mieniem. Przestępstwem o dużym znaczeniu społecznym, a zatem wysokiej szkodliwości, może być dla przykładu morderstwo, ale również okaleczenie wywołujące trwałą lub czasową niezdolność do aktywności życiowej. Także przestępczość nazywana *zorganizowaną*, a mamy na uwadze gospodarczą, o której jeszcze powiemy, może wywoływać znaczące skutki społeczne. Przestępczością o *szkodliwości średniej społecznie* będą czyny wprowadzające szkodliwe społecznie, ale niewywołujące bardziej trwałych konsekwencji społecznych.

Zazwyczaj, gdy wskażemy na przestępczość jako w przenośni *uza-
wodowiony* sposób na życie, wywołuje ona straty zwykle materialne, ale
niepodważające stabilizacji życia społecznego. Ludzie okradani podczas
włamań do domów lub pozbywający się w ten sposób samochodów pono-
szą straty materialne, jednak niezakłócające znacząco owej normalności
życia. Co innego, gdy kradzieże włamaniowe stają się zjawiskiem społecz-
nym nasilającym się w jakimś czasie nadmiernie. Dodajmy, że kradzież
jest tak pospolitym zjawiskiem, iż można przyjąć ten rodzaj przestępstwa
za społecznie normalny. Bowiem trudno sobie wyobrazić społeczeństwo,
w którym nie byłoby kradzieży. Dla socjologa istotny jest nie sam fakt kra-
dzieży, ale jej liczebność, bo to ona rzutuje na ocenę kradzieży w wymiarze
ogólnospołecznym.

Przestępczością o niskiej, a nawet znikomej szkodliwości społecznej
są tak zwane *wykroczenia*. Za *wykroczenie* uznajemy *określony czyn, który
z uwagi na swoją szkodliwość społeczną nie jest karalny odosobnieniem
więziennym, ale wyłącznie karą grzywny lub tylko pouczeniem*. Z pozycji
socjologicznej powiemy, że wykroczenia, mimo iż nie niosą jakichś zna-
czących szkodliwości społecznych, to z racji swej ewentualnej masowości
mogą stanowić istotny problem społeczny. Społeczeństwo, które narusza
masowo jakieś normy społeczne w ramach omawianych wykroczeń, jest
zbiorowością o *niskiej kulturze obyczajowej, a w szerszym określeniu –
nawet cywilizacyjnej*. Co pod tym pojęciem rozumiemy?

Kultura obyczajowa to między innymi zachowania ludzi, w których wi-
doczna jest dbałość o tak zwane *dobro wspólne, czyli wszelkie materialne
przedmioty i urządzenia, które służą pożytkowi wszystkich*. Dla przykładu
powiemy, że przejście po trawniku pojedynczego człowieka jest dla traw-
nika nieszkodliwe, ale po przejściu kilkuset osób trawnik przestaje pełnić
swoją funkcję estetyczną. Dodajmy, że wrażliwość społeczna na estetykę
publiczną jest składnikiem *kultury obyczajowej*. Deptanie po trawniku jest
rodzajem przewinienia karanego upomnieniem, chociaż w przypadkach
szczególnych może być ukarane przez funkcjonariusza porządku publicznego
mandatem pieniężnym. Przewinieniami są także rozmaite drobne naruszenia
norm współżycia społecznego. Nie podlegają one normom prawnym, a są
potępiane w ocenie obyczajowej.

Przestępczość, szczególnie ta znacząco szkodliwa społecznie, a inte-
resująca socjologów, jest ich zdaniem dowodem rozmaitych *anomalii społecz-
nych*, to znaczy charakterystycznych dla danego społeczeństwa odchyień
od jego modelowej normalności funkcjonalnej. Poszukując definicji tego
zjawiska powiemy, że *anomią jest ogólnospołeczna sytuacja, w której
ludzie nie przestrzegają akceptowanych w danym społeczeństwie norm*

prawnych i obyczajowych. Pod tym pojęciem kryją się wszelkie niedomagania organizacyjne lub bytowe społeczeństwa, które stanowią materiał badawczy mający na celu ustalenie rzeczywistych przyczyn zaistniałych zjawisk przestępczych. W ten sposób można im skutecznie zapobiegać. Wskazujemy tutaj na *użyteczną funkcję socjologii, nazywanej socjologią stosowaną*.

3.2. Przestępczość wśród osób nieletnich

Wskazujemy na ten rodzaj przestępczości, gdyż zjawisko to staje się coraz bardziej zauważalnym społecznie. Jak dotychczas niezmiennie trudno ustalić przyczyny szerzenia się przestępczości wśród nieletnich. Z badań przeprowadzonych przez socjologów oraz psychologów można wnioskować, że podłożem przestępczości wśród nieletnich są: zaburzenia w funkcjonowaniu rodzin z powodu patologii alkoholizmu. Trzeba też zwrócić uwagę na fakt, że nieletni namawiani przez przestępców dorosłych, nieświadomi skutków obejmujących ich przyszłe życie społeczne, biorą udział w przestępstwach przez nich dokonywanych, stając się niejednokrotnie w ich rękę takim *ślepym narzędziem*.

Do zjawisk pośrednio wpływających na dewiacje w funkcjonowaniu rodzin, a jest to miejsce zasadnicze w kształtowaniu osobowości i nawyków do poprawnego społecznego zachowania, należą też: pluralizacja w zakresie obowiązujących norm moralnych, w której pojawiają się kontrowersyjne wobec siebie wartości. Przykładem niech będzie kreowanie wartości egoizmu, który ma przejawiać się w postawach agresywnych preferujących dominację jednych ludzi, tych silniejszych charakterologicznie nad drugimi. Niekorzystny dla całości życia społecznego pluralizm wartości moralnych powoduje utratę kontroli społecznej nad zachowaniami poszczególnych jednostek. Obniżenia się sprawności wychowawczej w obrębie rodzin upatruje się również w umasowieniu pracy zawodowej kobiet i częściową utratą tradycyjnej dla nich ich funkcji wychowawczych.

Do przyczyn niekorzystnie kształtujących osobowość dzieci w rodzinach współczesnych trzeba też włączyć tak zwaną *nadopiekuńczość nad dzieckiem*, pozbawiającym dziecko potrzebnych mu mechanizmów psychologicznych umożliwiających w przyszłości pokonywania życiowych trudności. Taka nadopiekuńczość jest wynikiem bezkrytycznego wzorowania się nad funkcjonowaniem *rodzin odniesienia*. Są to rodziny zazwyczaj zamożne materialnie, które dla innych rodzin mniej zasobnych w takie

środki, ale dążących do ich uzyskania, stają się bezkrytycznym wzorcem do naśladowania.

Do przyczyn powodujących przestępczość wśród nieletnich zalicza się też brak wychowawczej sprawności współczesnej szkoły, trapionej w swoim obrębie *rozmaitością norm moralnych uznawanych za wartościowe wśród nauczycieli*. W konsekwencji szkoła zaczyna wybywać się ze swoich funkcji wychowawczych, przekształcając się w ośrodek przekazywania wiedzy ścisłej. Duży udział w osłabianiu wartościowych postaw moralnych, nazywanych tradycyjnymi wśród młodzieży, mają też *media preferujące agresywność i przemoc w stosunkach międzyludzkich*. W efekcie funkcje pseudowychowawcze w procesie socjalizacji nieletnich przejmują *grupy rówieśnicze*, wśród których pojawiają się spontaniczni ich liderzy opierający swoje przywództwo na stosowaniu fizycznej i psychicznej przemocy. W grupach tych nadzwyczaj często pije się alkohol i zażywa narkotyki. Młodzi ludzie zaangażowani w funkcjonowanie takich grup i będąc podatnymi osobowościowo, bardzo szybko uzależniają się od wspomnianych używek.

Jak pokazują statystyki przestępczości, osoby nieletnie ukarane pobytem w zakładzie poprawczym lub więzieniu mają raczej nikłe szanse na dalsze życie w zgodzie z obowiązującym prawem. *Z obserwacji zachowań nieletnich po wyjściu z izolacji można wnioskować, że przeprowadzane tam programy resocjalizacyjne nie są skuteczne.*

Dane statystyczne pokazują, że liczba młodych ludzi popełniających przestępstwa niepokojąco rośnie, a poszukiwanie źródeł tego zjawiska jest wyjątkowo trudne, gdyż ilość czynników sprawczych typowo społecznych i ich nasilenie w płynie negacyjnym jest znaczne. Szczególnie niepokojąca jest wzrastająca liczba popełnianych przez nieletnich przestępstw o charakterze średnim i ciężkim.

Zjawiskiem, które nasiliło się znacząco w ostatnich latach, jest *przemoc rówieśnicza*, nazywana w literaturze przedmiotu *mobbingiem*. Jak pokazują obserwacje, *przemoc tego rodzaju sprowadza się nie tylko do czynów fizycznych, ale także ma charakter nękania psychicznego polegającego na ciągłym upokarzaniu albo wymuszaniu nienormalnych obyczajowo zachowań, w pełni bezpodstawnych, wybranej do tego typu czynności ofiary — często rówieśnika*. Znamiennym faktem jest, że ściśle ze sobą powiązane grupy rówieśnicze podejmujące *aktywność de facto przestępczą*, funkcjonują nie tylko poza szkołą, ale są również częścią zespołu klasowego. Jak wynika z badań socjologicznych aktywność w formach przemocy rówieśniczej ma miejsce już na terenie szkoły. Niestety nauczyciele często nie zauważają takich grup, gdyż przypadki nadużyć obejmujących przemoc

w postaci poniżania, wymuszania, nawet seksualnych świadczeń, są starannie ukrywane. Ofiary boją się represji ze strony grupy.

Kim są ofiary upokorzeń i wymuszeń? Na ogół zaliczają się do nich jednostki osobowościowo słabsze, niepotrafiące oprzeć się środowiskowej agresji. Do liderów młodzieżowych grup przestępczych pretendują z kolei jednostki o cechach z natury przywódczych i jak wynika z badań, pochodzące na ogół z rodzin zamożnych. Ich rodzice zajmują zazwyczaj eksponowane stanowiska społeczne, inaczej role społeczne i nie mają czasu na bliższe kontakty ze swoimi dziećmi. *Pozostawiane na marginesie życia rodzinnego dzieci dysponują pieniędzmi, które przeznaczają na alkohol lub narkotyki.*

Jedną z form stosowanych przez przestępcze grupy rówieśnicze jest tak zwana *cyberprzemoc*. Jest to wykorzystywanie przez techniki internetowe, takie jak e-maile, czaty, wszelkiego rodzaju fora internetowe dla nękania psychicznego upatrzonej ofiary. Treścią nękania internetowego są przekazywane, szkalujące informacje, zdjęcia oraz krótkie filmy. Ofiara nękana takimi technikami informacyjnymi nie jest w stanie bronić się, bo nie wie, do kogo one trafiają. Niejednokrotnie zmasowany atak nękający z użyciem wszystkich wymienionych działań jest przyczyną popełnianych przez ofiary samobójstw.

Występująca u liderów przestępczych grup rówieśniczych i ich pomocników agresja jest rodzajem kompensacji psychologicznej na doznawane w rodzinach zjawisko ich marginalizacji. Agresją można nazwać każdą formę zachowania się społecznego, której celem jest wywołanie u jednostki stanowiącej podmiot agresji wywołanie upokorzenia psychicznego, bólu fizycznego lub zagarnięcie należącego do niej dobra materialnego. Na takim podłożu tworzy się młodzieżowa kultura dewiacyjna.

3.3. Przemoc fizyczna i psychiczna w obrębie życia rodzinnego

Jednym z wysoce niepokojących zjawisk w życiu ogólnospołecznym jest stosowanie w obrębie rodziny faktów mających znamiona przemocy fizycznej i psychicznej przez kogoś z dorosłych członków rodziny. Najczęściej jest to mężczyzna spełniający tradycyjną rolę głowy rodziny. W praktyce taki mężczyzna pracuje i w ten sposób uzależnia od siebie żonę, a często także dzieci, wyżywając się na nich za swoją zawinioną przez siebie chorobę alkoholową. Rzadziej przyczyną przemocy w rodzinach jest choroba psychiczna mężczyzny ujawniająca się w stanach zwanych *maniakalnymi*.

Przemoc w rodzinach jest proporcjonalnie duża liczbowo, jeśli weźmie się pod uwagę, że liczna uzależnionych od choroby alkoholowej sięga w naszym kraju kilku milionów osób. Wynikiem choroby alkoholowej jest obserwowane w środowiskach alkoholizowanych ubóstwo materialne.

Przemoc w rodzinie można zdefiniować jako typ zachowania, które ma doprowadzić i zazwyczaj doprowadza jednego z członków rodziny lub też całą rodzinę, włączając w nią nie tylko rodzinnego partnera, ale także dzieci oraz niejednokrotnie dziadków, wykorzystując nad nimi przewagę fizyczną, stosowanie gróźb, a także szantażu, do spowodowania całkowitej uległości od niego z powiązaniem z poniżeniem moralnym. Poniżenie moralne sprowadza się do pozbawienia danej osoby, będącej podmiotem przemocy, szacunku, a w tym godności osobistej.

Przemoc fizyczna i psychiczna wobec kobiet oraz dzieci stosowana najczęściej przez mężczyzn jest — obok przyczyn powodowanych uzależnieniami od alkoholu i narkotyków oraz dewiacjami psychicznymi — pewną ciągle ujawniającą się formą wielowiekowej dominacji mężczyzn nad kobietami, pochodzącą od naturalnego, bo wywołanego biologią, podziału na role męskie i żeńskie. Podział ten sięga archaicznego porządku społecznego opartego wyłącznie na prawach natury, nazywanego w socjologii *wspólnotą pierwotną*. Postęp cywilizacyjny urozmaicił role społeczne kobiet, doprowadzając do ich uprawnienia. Innymi słowy, kobiety w życiu społecznym mają te same prawa i wynikające z nich uprawnienia, co mężczyźni. Jednakże tradycja rodzinnego patriarchatu, wzmacniana religijnie nadal zakłóca to cywilizowane prawo równości kobiet i mężczyzn w wielu krajach europejskich uznawanych za demokratyczne. Tradycja obyczajowa zakorzeniona jeszcze w naszym kraju uznaje, że to, co dzieje się w domu rodzinnym za tak zwanymi *zamkniętymi drzwiami*, nie może być przedmiotem osądów zewnętrznych. Przemoc domowa należy do najpospolitszych unikających za nie kary przestępstw.

Jak można opisać stosowane w rodzinach akty przemocy fizycznej i psychicznej? Najbardziej typowymi aktami przemocy fizycznej jest bicie ręką lub jakimś przedmiotem poręcznym po głowie; również do takich fizycznych aktów przemocy fizycznej należy kopanie, okaleczanie twarzy, wyrywanie włosów. Podobnie jak wobec kobiet, przestępcy (nazwijmy ich *przestępcami domowymi*) znęcają się nad dziećmi. Niejednokrotnie, o czym informują media, bicie dziecka, czasem jeszcze niemowlęcia, prowadzi do jego urazów wewnętrznych, a nawet śmierci.

Równie dokuczliwa jest przemoc nazywana psychiczną. Do swobodnego repertuaru form takiej przemocy należą wyzwiska, groźby okaleczenia, po-

niżanie godności osobistej, szantaż, odmawianie prawa do dysponowania przez ofiarę przemocy nawet zarobionymi przez nią pieniędzmi.

Problem przemocy wobec kobiet i dzieci nie jest wyłącznie problem naszego kraju, jako państwa europejskiego. Również w krajach muzułmańskich dominacja mężczyzn jest silnie akcentowana islamskim prawem szariatu. Stąd zrealizowany po długotrwałych zabiegach pomysł ustanowienia obowiązującej państwa, nie tylko tradycyjnie demokratyczne, międzynarodowej *Konwencji Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, znanej jako Konwencja Stambulska*. Jej uchwalenie nastąpiło w Stambule 11 maja 2011 roku. Wcześniej, chociaż w mniejszym wymiarze karnym, funkcjonowała już w naszym kraju ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 roku. Konwencja znacznie poszerzyła zakres zachowań zaliczanych do czynów przestępczych i karalnych, a także poszerzyła obowiązki państwa zapobiegające przemocy w rodzinie i świadczące konkretną pomoc osobom prześladowanym.

Trzeba podkreślić, że Konwencję Stambulską jako pierwsza podpisała Turcja, będąca państwem o kulturze islamskiej. W kulturze tej religijne prawo szariatu, wkraczające w prawodawstwo świeckie, ogranicza szczególnie bezwzględnie prawa kobiet do owego ogniska domowego. Polska ratyfikowała konwencję w 2015 roku. Konwencja ma chronić kobiety przed wszelkimi formami przemocy oraz prawnej i obyczajowej dyskryminacji. Konwencja, co warto podkreślić, rozszerza pojęcie gwałtu na wszelkie formy zachowań seksualnych wobec innych osób, niezależnie od płci, jeśli dana osoba nie wyraża na to zgody. Wystarczy, że osoba poddana gwałtowi opíše ten fakt, nie przedstawiając dowodów rzeczowych. Dotychczasowe prawo obowiązujące w naszym kraju stawia wymagania, aby osoba stająca się ofiarą gwałtu udowodniła to dowodami rzeczowymi. Nie zawsze jest to przekonująco możliwe. Stąd utrudnienia w rozpatrywaniu zgłoszeń kobiet ofiar przymusu zwanego gwałtem fizycznym do organów wymiaru sprawiedliwości.

4. PATOLOGIE SPOŁECZNE I ICH POWIĄZANIA Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ

4.1. Ogólna charakterystyka patologii społecznych i ich skutki

Pod pojęciem patologii społecznej będziemy na użytek wykładu rozpoznawać zjawisko społeczne cechujące się odmienną od ustalonych i akceptowanych społecznie norm zachowania jednostek, które są przedstawicielami zjawiska patologicznego. W uściślonym rozumieniu zjawiska społecznego, określanego jako patologiczne, jest to *uchwycone obserwacyjnie (to znaczy w skali społecznej) zachowanie jednostek, które w ocenie obiektywnej jest szkodliwe dla rozwoju zarówno jednostki, jak też grupy społecznej czy zbiorowości nazywanej społeczeństwem. Szkodliwość zachowań patologicznych polega na nieprzestrzeganiu prawa oraz norm moralnych. W praktyce nieprzestrzeganie norm moralnych sprowadza się do odrzucania lub nieposzanowania uznanych i tradycyjnych norm wartościujących poprawne zachowanie społeczne. Na podłożu zachowań patologicznych kształtuje się przestępczość.*

Termin „patologia” wywodzi się z nauk medycznych i to nieprzypadkowo. Patologia jest niczym innym jak chorobą społeczną, którą z jednej strony należy traktować fizjologicznie, czyli z punktu widzenia medycyny, bo w wyniku jej zaistnienia człowiek spatologizowany jest po prostu chory, ale z drugiej dana konkretna z nazwy choroba patologiczna jest zjawiskiem społecznym. Jako zjawisko społeczne jest objawem masowym, które ze względu na liczbę swoich chorobowych przypadków przynosi znaczące dla funkcjonowania życia społecznego szkody. Można powiedzieć, że każde zjawisko patologiczne jest chorobą zarówno ocenianą medycznie, jak też socjologicznie. Do zjawisk patologicznych szczególnie szkodliwych społecznie, bo dezorganizujących stabilność życia społecznego, należy zaliczyć *alkoholizm i narkomanię. Skutkiem, chociaż niewyłącznym wymienionych chorób społecznych, jest między innymi bezdomność i prostytucja. Dla*

wyjaśnienia naszego stanowiska w sprawie oceny, jakie zjawisko może być nazwane patologicznym, powiemy, że musi to być zjawisko społeczne ujawniające się w życiu społecznym w skali masowej.

W ocenie obiektywizującej szkodliwość zachowań patologicznych można o nich powiedzieć, że są one sprzeczne z interesami zarówno jednostek zachowujących się patologicznie, jak też z interesem ogólnospołecznym. *W sytuacji, gdy zjawisko zachowań patologicznych przybiera rozmiary masowe, można mówić o zjawisku anomii społecznej.* Trzeba podkreślić, że patologia społeczna nie jest równoznaczna z przestępczością, jednak przestępczości sprzyja. Jeśli podlegający zachowaniom patologicznym człowiek nie jest przestępcą, to niewątpliwie jego patologiczne uzależnienie wyklucza go z pełnej, pożądanej sprawności w pracy zawodowej, a także jest źródłem zakłóceń w życiu rodzinnym. Jeśli w rodzinach, w których alkoholicy lub narkomani nie stosują *karalnej przemocy*, to można nazwać ich *ukrytymi sprawcami wykroczeń*, które aczkolwiek niekaralne szkodzą rodzinie, najczęściej przyczyniając się do jej ubóstwa materialnego. Również poprawnym określeniem takich osób jest nazwanie ich *niekaralnymi przestępcami*.

Ukryta niejako przestępczość polega w naszym przekonaniu na tym, że rodzina przestaje być dosyć często ośrodkiem poprawnego wychowania dzieci. Ten fakt uzasadnia twierdzenie o istnieniu w wielu rodzinach (co potwierdzają statystyki policyjne) klimatu psychospołecznego demoralizującego etycznie, a zarazem wprost miejscem czynów przestępczych. Niestety na skutek bojaźni kobiet obawiających się zemsty ze strony przestępcy domowego, będącego zazwyczaj mężem i ojcem dzieci, czyny przestępcze popełniane w rodzinach są nierejestrowane.

Na podstawie dotychczasowych twierdzeń można wskazać, że zjawiska patologii społecznej mają swoje podłoże zarówno w osobowości, jak też w *niekorzystnych dla tejże osobowości uwarunkowaniach środowiskowych*. Jak powiedzieliśmy wcześniej, niektóre osobowości na skutek genetycznych, to znaczy wrodzonych ich cech, mają różną odporność na oddziaływanie na nie rozmaitych szkodliwych wpływów środowiskowych. Z punktu oglądu socjologicznego można stwierdzić, że w praktyce wykształcających się zachowań patologicznych, osobowości naturalnie uodporniające się na oddziałujące na nich przykłady zachowań patologicznych nie należą do powszechnych. Zjawiskiem raczej typowym dla upowszechniania się w danym środowisku zachowań patologicznych jest uleganie takim wpływom.

Dlatego tak ważne znaczenie mają wszelkie interwencje w dane patologizujące się środowisko ze strony instytucjonalnych ośrodków niosących pomoc wspomagającą zarówno materialną, jak też wychowawczą.

Socjologowie prowadząc analizy środowisk patologicznych, a zarazem przestępczych, zauważają, że zjawisko patologii jest niezwykle zaraźliwe społecznie i wystarczy krótkotrwały brak jakiejkolwiek interwencji zapobiegającej patologiom, aby zjawisko to upowszechniło się.

Istnieje wiele koncepcji, które starają się uzasadnić masowe picie alkoholu. Naszym zadaniem na powszechność upijania się, a ten fakt przekształca się w chorobę alkoholową, ma szkodliwa społecznie tradycja sięgająca czasów historycznie przeszłych, gdy za pracę pańszczyźnianą chłopów ich feudalni właściciele płacili im alkoholem. Karczma był udziałem każdego środowiska wiejskiego, gdzie po niedzielnym uczestnictwie w mszy kościelnej chłopci gromadzili się na rozmowy. Okres dynamicznego przekształcania się feudalizmu w kapitalizm także sprzyjał picu alkoholu. Po wyczerpującej kilkunastogodzinnej pracy przy obsłudze fabrycznych maszyn alkohol był dla robotników ogólnie dostępnym środkiem odreagowującym niszczącą ich osobowość i zdrowie somatyczne pracę fabryczną.

Dodajmy, że alkohol, aczkolwiek inny gatunkowo niż chłopska czy robotnicza okowita, był także obficie spożywany na dworach szlacheckich nie z powodu nadmiernie wyczerpującej pracy, lecz dla zabicia czasu, w którym nie mieścił się obowiązek pracy. Wskazując na fakty w odniesieniu historycznym chcemy niejako przeciwstawić się poglądom, jakoby picie alkoholu było wymuszane nędzą materialną i brakiem życiowych perspektyw. Socjologiczna obserwacja zachowań ludzi materialnie zamożnych pokazuje, że ludzie pozostający na wysokich stanowiskach gospodarczych i politycznych piją nadmiernie alkohol w celu, jak należy przypuszczać, *rozładowania narastającego w nich stresu psychologicznego*. Stres pojawia się jako konsekwencja ogromnych napięć psychicznych, najczęściej powiązanych z walką o utrzymanie dotychczasowej roli społecznej lub jej wzmocnienie prestiżowe. *Ubóstwo materialne, tylko w aspekcie subiektywnie odczuwanych przez daną jednostkę braku perspektyw życiowych, może być podłożem, ale nie jedynym, wpadania w nałóg alkoholowy.*

Pedagodzy społeczni zajmujący się między innymi wypoczynkiem ludzi po pracy, to znaczy tak zwanym *czasem wolnym*, wskazują, że współczesna szkoła niezależnie od jej rodzajów przygotowuje młodzież raczej wyłącznie do pracy, a nie do umiejętności dobrze obmyślonego co do zainteresowań osobistych wypoczynku. Młodzież nienauczona form poprawnego wypoczynku *poszkolnego* wpada w stan swoistej apatii, z której wydobywają ją tak naprędce, będące w zasięgu ręki, pozaszkolne czynności spatologizowane. Wchodząc w życie dorosłe młodzi absolwenci szkół nie są przygotowani do aktywności poza pracą.

Groźnym zjawiskiem zauważalnym powszechnie jest narkomania. Po narkotyki sięgają ludzie dorośli, ale również młodzież. Ciekawe, że sięganie po narkotyki przez ludzi dorosłych nie jest powodowane jakąś nieporadnością życiową, a narkotyk zażywany świadomie staje się środkiem na dodatkowe pobudzenie aktywności życiowej w jej zawężeniu do zawodowej. Osoby pod wpływem narkotyku potrafią pracować wiele godzin, nie odczuwając potrzeby snu. *Zażywanie narkotyków upowszechnia się wśród dorosłych ludzi zainteresowanych bardziej znaczącą karierą zawodową, a tym samym pragnieniem bycia bardziej sprawnym w osiąganiu sukcesów zawodowych.* Powracamy do omówienia tego problemu.

4.2. Rodzaje zachowań patologicznych oraz możliwe ich pochodne

Do najczęściej postrzeganych zjawisk patologicznych należy już wspomniany wcześniej *alkoholizm*. *Będąc on sam zjawiskiem patologicznym jest zrazem podłożem innych zjawisk, również patologicznych usadowionych na jego podłożu.* Właśnie dla swoich konsekwencji, które powoduje, zalicza się go do zjawisk społecznie patologicznych.

Należy odróżnić nadużywanie alkoholu od choroby alkoholowej. W swoich skutkach społecznych nadmierne picie alkoholu zawsze jest szkodliwe (o czym już powiedzieliśmy), ale przejście od nadmiernego spożywania alkoholu w chorobę alkoholową łączy się z widoczną dewiacją osobowości. Podobnie można ocenić zażywanie narkotyków, jednak istnieje zasadnicza różnica w efektach zażywania tych środków psychotropowych: chorobowe uzależnienie od alkoholu następuje średnio po kilku, a nawet kilkunastu latach, a uzależnienie od narkotyków jest nieomal błyskawiczne. Choroba alkoholowa i narkomania zbyt późno zauważone i nieleczone powodują fizyczną i psychiczną ruinę człowieka z katastrofalnymi dla tak chorujących ludzi skutkami społecznymi, dotyczącymi zarówno ich samych, jak też bliskich im osób. *Nałogowe picie alkoholu równoznaczne z chorobą alkoholową staje się dla spożywającego nałogowo człowieka jego potrzebą podstawową, taką jak na przykład pożywienie.*

Jakie są bezpośrednie czynniki sprawcze prowokujące niejako do picia alkoholu w ich społeczno-kulturowym, czyli socjologicznych uwarunkowaniach? W literaturze przedmiotu wymienia się ich kilka rodzajów: spożywanie alkoholu może być powodowane chęcią poprawy nastroju nastrojającego pesymistyczne na skutek jakiegoś niepowodzenia, dla odre-

agowania znużenia psychicznego, niektórym ludziom picie alkoholu podnosi ich samoocenę i pomaga w nawiązywaniu kontaktów międzyosobniczych, może to być również chwilowa ucieczka poprzez alkoholowe odurzenie od nękających problemów życiowych, może wreszcie łagodzić ból wywołany jakąś chorobą somatyczną.

Jak można zauważyć powodów sięgania po alkohol jest wiele, ale można powiedzieć, że każdy z nich jest potencjalnym przyczynkiem do zaistnienia choroby alkoholowej. Dodajmy jeszcze: uleganiu nagminnemu spożywaniu alkoholu sprzyjają niewątpliwie cechy osobowości pijącego alkoholu, do których zależy znaczenie odurzenia się alkoholem, będące u źródeł jego spożywania. Co do jednego nie można mieć wątpliwości: spożywanie alkoholu staje przyczyną zjawisk społecznych, które w efekcie powodują wiele nieszczęść w życiu jednostkowym, rodzinnym i ogólnospołecznym.

Jak wynika z badań socjologicznych, które zawiera przywołana literatura przedmiotu, ponad 50% chłopców i nieco ponad 30% dziewcząt poznaje smak alkoholu jeszcze przed 12. rokiem życia. Trzeba omawiając zjawisko alkoholizmu zwrócić uwagę na zjawisko współuzależniania się najbliższego otoczenia spożywającego regularnie alkohol człowieka, od jego będących pod wpływem alkoholu, zachowań. To uzależnienie – poza przypadkami picia z alkoholikiem dla dotrzymywania mu towarzystwa (a tą metodę praktykują często małżonkowie alkoholików, aby ci nie wychodzili z domu) – prowadzi do dewiacyjnych zachowań członków jego rodziny. Rodziny, a więc np. żona z dziećmi czekają w stanie ciągłego napięcia, kiedy mąż i ojciec alkoholik wróci do domu i jak będzie się zachowywał. Przestępcza przemoc w rodzinie to typowa konsekwencja stanów upojenia alkoholowego. Efekty współuzależnienia się, szczególnie rodzinnego, od regularnie pijącego alkohol także wymagają zabiegów leczniczych.

Do zjawisk patologicznych bezpośrednio wpływających na osobowość człowieka jest *narkomania*. *Narkomania jest uzależnieniem się osobowości danego człowieka od zażywania różnego rodzaju środków farmakologicznych z materiału roślinnego lub wytwarzanych sztucznie*. Zażywanie środków zaliczanych potocznie do narkotyków jest powodowane przez jednostkę takie środki zażywające do pobudzenia emocjonalnego, wywołania u osoby zażywającej środek psychotropowy do jakichś niespotykanych w realnym świecie urojonych przeżyć, albo wprost przeciwnie: wyciszenie rozbudzonych emocji, aby dojść do stanu względnej równowagi emocjonalnej. Narkotyk zażywany świadomie może pobudzać jednostkę do większej aktywności życiowej, co sprawia, że sięgają po niego nie tylko studenci, ale też (o czym już wspomnieliśmy) ludzie dorośli chcąc być w porównaniu do rywalizujących z nimi innych sprawniejszymi intelektualnie.

Obserwuje się też na podstawie badań, że coraz więcej młodych ludzi, także nieletnich, sięga po narkotyki. Jak pokazują badania socjologiczne z ostatnich lat najbardziej zagrożona narkomanią jest młodzież szkół ponadpodstawowych, która zażywa niejednokrotnie regularnie narkotyki bez zastanowienia się o ich szkodliwości somatyczno-psychicznej, tak dla ciekawości i mody. Gdzie młodzi ludzie zażywają narkotyki? Na prywatkach, dyskotekach, imprezach młodzieżowych, ale także w szkole, w domu rodzinnym, a ci najmłodsi również na podwórkach. Ogólnie w badaniach potwierdza się, że dostęp do narkotyków jest łatwy. Zwraca szczególną uwagę fakt kupowania i brania narkotyków na terenie szkół. Prawie 20% młodzieży w wieku 15–24 lat przyznaje, że zażywa od czasu do czasu pochodnych z konopi indyjskich. Ciekawe, że dostępne są młodzieży narkotyki droższe, takie jak amfetamina, ekstazy. Charakterystyczne a zarazem groźne jest spotykanie się z narkotykami wymienionymi przez dziewczęta na prywatkach i dyskotekach. Jak wynika z badań, to dziewczęta są w przeważającej liczbie w podanych miejscach konsumentami narkotyków.

Dla wielu młodych owe narkotyki klasyczne są stosunkowo drogie, pozostają więc zastępcze środki odurzające, jak nabywane w aptekach lekarstwa psychotropowe, które zażywane nadmiernie powodują rozmaitego rodzaju halucynacje. Przywołane dane alarmują o podjęcie na terenie szkół, działań zapobiegających narastaniu tych zjawisk.

Zażywanie narkotyków, podobnie zresztą jak alkoholu, zmienia na pewien czas osobowość, która w wymiarze społecznym staje się wręcz szkodliwa nie tylko dla jego najbliższego otoczenia, ale również szkodliwa w szerszej skali społecznej. Dodajmy jeszcze, że ludzie pobudzeni narkotycznie stają się potencjalnymi przestępcami, gdyż ich osobowość zaburzona pod wpływem środka psychotropowego staje się w niektórych przypadkach nieobliczalna. Trudno w tej chwili wymienić listę przestępstw dokonywanych pod wpływem narkotyków. Zwróćmy tylko uwagę, że najbardziej pospolitymi konsekwencjami są kradzieże oraz prostytutka. Te dwa przestępstwa są następstwem uzależnienia się od narkotyków, a to wymaga posiadania środków na ich zakup.

Psychologowie społeczni wskazują, że podłożem narkomanii wśród młodych jest niedojrzałość ich osobowości przejawiająca się z jednej strony w braku panowania nad emocjami i w ogóle kontroli nad swoim zachowaniem, ale z drugiej niedostatecznej kontroli wychowawczej ze strony rodziny i szkoły.

Istnieje duża różnorodność zażywanych środków narkotyzujących zażywanych przez młodzież i dorosłych. Są one zarówno pochodzenia roślinnego, jak też wytwarzane są sztucznie zabiegami farmakologicznymi. Wymieńmy

niektóre z nich: do pochodzenia roślinnego należy *marihuana* lub *haszysz* wytwarzane z konopi indyjskich. Sztucznie wytwarzana jest *amfetamina*, *kokaina* i tak zwane *ekstazy*. Już rzadziej stosowanym współcześnie środkiem jest LSD. Do narkotyzujących o charakterze halucynogennym należą również preparaty *wziwne*, najczęściej rozmaite *kleje*, *rozpuszczalniki*, *sterydy anaboliczne* oraz tak zwane *dopalacze*, zawierające zazwyczaj środki chemiczne nieznane. Zażywanie narkotyków jest szczególnie szkodliwe, gdyż szybko uzależniają i wprost prowokują do popełniania przestępstw. Trudności wychowawcze, jakie sprawiają uczniowie, mogą być pochodną zażywania narkotyków, ale także spożywane narkotyki są źródłem zachowań zbliżonych do patologicznych. Tworzy się układ wzajemnych negatywnych zależności, coś w rodzaju *zamkniętego koła*.

Dodajmy, że nawet *krótkotrwałe zażywanie niektórych środków narkotyzujących prowadzi do nieodwracalnych zmian w osobowości, a człowiek od nich uzależniony, nawet po udanym leczeniu odwykowym, jest najczęściej na trwale pozbawiony poprzedniej sprawności potencjalnej lub już nabytej, psychicznej i fizycznej*.

Zauważalnym skutkiem alkoholizmu i narkomanii jest *bezdomność*. Bezdomność to znaczy pozbawienie stałego miejsca zamieszkania i skutkiem tego wykorzystywanie na odpoczynek głównie powiązany ze snem rozmaitych osłoniętych od niekorzystnych czynników atmosferycznych zakątków ruin budowanych, naprędce szałasów, klatek schodowych lub piwnic domów wielorodzinnych. Bezdomność nie może być zaliczona do zjawiska, czyli również faktu patologicznego, gdyż po pierwsze (a mamy na myśli nasz kraj) nie jest zjawiskiem masowym, ale co ważne jest przeważnie skutkiem uzależnienia od wymienionych już chorób społecznych. Jak wynika z badań socjologicznych tylko w nieznacznym procencie ludzi bezdomnych przyczyna ich bezdomności jest jakaś inna niż alkoholizm i narkomania. Inaczej mówiąc, bezdomnymi są ludzie, którzy dobrowolnie lub w zastosowaniu przemocy opuścili swoje rodzinne miejsce zamieszkania.

Bezdomność jest obniżającym wizytówkę każdego społeczeństwa zjawiskiem społecznym, ale nie przyjmującym skali masowej. Inaczej mówiąc, bezdomność staje się przedmiotem badań socjologicznych, bo narusza wyrażnie ogólnospołeczne poczucie stabilności społecznej oraz co równie ważne jest *problemem humanitarnym*. I z tego to względu jest przede wszystkim znaczącym społecznie. Ludzie bezdomni są szczególnie trudni w stosowanych wobec nich próbach resocjalizacyjnych, gdyż skuteczne udzielenie im pomocy w znalezieniu jakiegoś lokum wymaga z wyzwolenia się przez nich z nałogu alkoholowego lub narkomanii. Z tego to powodu bezdomność jest zjawiskiem społecznym raczej niemożliwym do zlikwidowania.

wania, a udzielana bezdomnym pomoc humanitarna ograniczać się może do doraźnych propozycji dania im lokum w okresie zazwyczaj zimowym.

Niektórzy socjologowie uważają, że bezdomnymi są również w istocie ludzie młodzi często pozostający w niedawnym dla siebie czasie w związkach małżeńskich, którzy zamieszkują w zatłoczonych mieszkaniach należących do ich rodziców, są pozbawieni koniecznej dla nich samodzielności i warunków do życia intymnego. W takich sytuacjach pojawia się u nich wewnętrzna agresja, którą w pewnym momencie jej nadmiaru rozładowują stosując wobec siebie czyny nazywane przemocą fizyczną i psychiczną. Dodajmy do tego, co powiedzieliśmy, jeszcze czyny przemocy fizycznej wobec zwierząt domowych. Narastająca u mieszkańców w przeludnionych mieszkaniach agresja, nazywana przez psychologów *agresją z przeniesieniem*, uwiecznia swój rozładowujący psychicznie finał w *maltretowaniu fizycznym zwierząt*.

Jeśli bezdomność można powiązać częściowo ze społecznymi chorobami patologicznymi, to kolejne zjawisko — niesłusznie zaliczane często do patologicznych — to *prostytycja*. Prostytycja nie należy do zjawisk patologicznych, gdyż nie musi być zjawiskiem chorobowym z medycznego punktu widzenia. Nie znaczy to wcale, że nie jest powiązana jako skutek z jakąś chorobą psychiczną lub uzależnieniem od nałogów. Jak powiedzieliśmy wcześniej, prostytycja zalicza się do faktów społecznych wysokiej szkodliwości społecznej, jednakże gdy mowa o statystyce — niemożących być uchwyconym statystycznie.

Czym jest zjawisko prostytucji w jej charakterystyce definicyjnej? Jest to sprzedaż za pieniądze własnego ciała, aby zaspokoić pożądanie seksualne innej osoby, a nie swoje. I znowu powiemy, że jest niezmiernie trudno określić nie tylko liczbę ludzi uprawiających prostytucję, a są pomiędzy nimi także mężczyźni, ale również powodu, dla jakich prostytucję uprawiają. Z pewnością jedną z przyczyn jest alkoholizm i narkomania, ale są to przyczyny nie najważniejsze. Wycinkowe badania socjologiczne pokazują, że prostytucja również nie wynika, chociaż powód taki zdarza się, z biedy materialnej. Prostytycję raczej uprawiają ludzie, którzy robią to dla podniesienia swojego standardu materialnego, niedostępnego w warunkach wykonywania jakiegoś przeciętnie opłacanego zawodu. Istnieją dwa rodzaje prostytucji: tak zwana *uliczna* oraz *towarzyska*.

Prostytycja towarzyska jest uprawiana przez prostytutki zawodowo, w grupach ludzi silnie powiązanych ze sobą jakimś interesem, najczęściej biznesowym, a celem ich spotkań towarzyskich jest zbiorowe przy użyciu alkoholu lub narkotyków odprężenie się psychiczne. W takiej zbiorowej rozrywce uczestniczą również kobiety zaangażowane biznesowo.

Niepokojącym zjawiskiem jest prostytuowanie się nieletnich dziewcząt, które ulegając subkulturze uczniowskiej, że towarzysko może liczyć się tylko osoba ubrana w tak zwane markowe odzienie, prostytuują się szukając zamożnych mężczyzn w galeriach handlowych i oddają się im cielesnie za kupione tam *ciuszki*. W szkołach ponadpodstawowych rozwinęła się subkultura uczniowska, której wyznacznikiem odrębności jest łamanie tradycyjnych zasad wychowawczych i sztucznie wyobrażana wolnościowa pełnoletniość. Powracamy do problemu subkultury młodzieżowej. *Do zjawisk szczególnie bulwersujących należy prostytutka uprawiana pod przymusem*. Powracamy do tej sprawy.

Zjawiskiem szczególnie niepokojącym i zmuszającym kompetentnych ludzi do zastanowienia się, co jest ich przyczyną, są *coraz częstsze fakty popełniania przez dzieci i młodzież samobójstw*. Jeśli samobójstwa ludzi dorosłych są powodowane utrwalonymi dewiacjami osobowościowymi, na które niejako nakładają się trudności życiowe, zawodowe i rodzinne, albo wręcz choroba depresyjną — to w przypadku dzieci i młodzieży fakty popełniania samobójstw są powodowane odrzuceniem przez grupę rówieśniczą takich osób. Jest to najczęściej istniejąca w *otoczeniu rówieśniczym nietolerancja wobec okazywanych przez niektóre dzieci innych orientacji seksualnych*. Szkoły nie podejmują w tym zakresie radykalnych środków przeciwdziałania ich popełniania. W klasycznej teorii socjologicznej skala popełniania w danym okresie samobójstw świadczy o poziomie stabilizacji lub wręcz destabilizacji życia społecznego.

4.3. Przestępczość jako pokłosie istniejących anomii życia społecznego

Pod pojęciem *anomalii* rozumie się w socjologii *zauważalny społecznie rozpad stabilnego dotychczas życia społecznego*. Rozwijając to pojęcie tematycznie powiemy, że jest to szczególnie rozpoznawalny w grupach społecznych, w tym w rodzinie, brak spójności w dotychczas obowiązujących normach wartościujących zachowania jednostek, a także całych grup społecznych. Można na takiej podstawie powiedzieć, że w jednostkach funkcjonujących w danych grupach, a z czasem w przypadku pogłębiania się tego stanu świadomości społecznej również w całych grupach, narasta poczucie możliwości lekceważenia istniejących dotychczas i obowiązujących społecznie reguł lub zasad postępowania.

Anomia upowszechniająca się społecznie wywołuje rozmaite typowe dla niej przejawy *buntu*, a także znamienne dla tego zjawiska utożsamianie się z tymi normami wartościującymi zachowania ludzkie, które wydają się korzystniejsze dla uzyskania pożądanej stabilności osobistego czy rodzinnego życia. Takie opowiedzenie się za normami uprzednio odrzucanymi, bo uznawanymi za sprzeczne z wyznawaną etyką jest wynikiem stosowanego przez czynniki sterujące życiem społecznym *przymusu ideologicznego*.

Anomia może dotyczyć wielu zjawisk społecznych poczynszy od niesprawiedliwego, a pogłębiającego się wyzysku pracowniczego w układach: przedsiębiorca — podwładny mu pracownik. Z kolei w życiu politycznym od rozdzielania stanowisk państwowych nie według kompetencji, a lojalności wobec władzy rządzącej, aż wreszcie od narzucania ludziom wbrew ich przekonaniom poglądów ideowych sprzecznych z ich ukształtowaną wcześniej świadomością, a w tym ze światopoglądem. Jak widać z tego, co powiedzieliśmy, *anomia ma rozmaite oblicza, które łącznie razem mogą spowodować daleką posuniętą niestabilność życia społecznego*.

Zjawisko odczuwanej społecznie anomii w różnych wymienionych przykładowo wymiarach życia społecznego prowadzi, mówiąc lapidarnie, do rozgardiaszu w życiu społecznym. W takich społecznych uwarunkowaniach pojawia się skłonność ludzi o niewykształconych wcześniej i ugruntowanych świadomościowo zasadach etycznych, do skłonności w kierunku aktywności przestępczej. Operując wybranymi przykładami powiemy, że może to być wynoszenie z przedsiębiorstwa zatrudniającego danego ulegającemu odczuciom anomicznym pracownika jakichś przedmiotów mających wartość rynkową lub też świadome na znak swoistego protestu przed stosowanym wyzyskiem świadome obniżenia swojej wydajności pracowniczej. Nastroje wręcz buntownicze może powodować poczucie upokorzenia społecznego całych grup zawodowych. *Anomie pojawiające się w rozmaitych środowiskach zawodowych destabilizują całe ogólnospołeczne życie. Przestępczość ma dogodne warunki do swojego rozwoju. Dodajmy, że przestępczość stwarza też brak dostatecznej sprawności w egzekwowaniu norm prawnych przez powołane do tego instytucje państwowe*.

Wspominaliśmy wcześniej o znaczeniu społecznym *konfliktu społecznego*. Właśnie konflikt pomiędzy grupami zawodowymi, a nawet pomiędzy klasami społecznymi grozi zaistnieniem strajku, co jest dowodem, że w danym społeczeństwie mające władzę ugrupowania partyjne, bo o społeczeństwach demokratycznych mowa — nie potrafią wytłumiać na bieżąco pojawiających się napięć — ze skutkami w formie dezorganizacji życia społecznego. Strajk pracowniczy jest dowodem zaistnienia konfliktu społecznego, który nieudolnie tłumiony może wywołać działania naru-

szające porządek społeczny, w tym działania przestępcze. Jak pokazują doświadczenia z tego rodzaju zjawisk zwanych strajkami, przenoszenie ich w demonstracyjnej chęci na ulicę może wywołać tak zwane zamieszki, których efektem jest niszczenie mienia społecznego i prywatnego.

5. PRZESTĘPCZOŚĆ W ZABORZE MIENIA ZWANA ZORGANIZOWANĄ

5.1. Rodzaje przestępczości zorganizowanej. Przestępcze mafie

Przestępczością zorganizowaną nazywamy systematyczne popełnianie określonych przestępstw dokonywanych przy wykorzystaniu zorganizowanych form organizacyjnych celowo przystosowanych do popełniania przestępstw. Celem organizacji przestępczej jest osiąganie sprzecznych z prawem możliwie maksymalnych korzyści materialnych w sposób można powiedzieć wyspecjalizowany. Innymi słowy, organizacje przestępcze stają się dla uczestniczących w nich źródłem atrakcyjnych dochodów, które mimo ryzyka wynikającego z ich pochodzenia, skłaniają wciągniętych do organizacji ludzi do takiego przestępczego ich uzyskiwania. Można powiedzieć, że podejmowanie działalności w obrębie organizacji przestępczych staje się dla jej członków rodzajem swoście uprawianego zawodu. Organizacja przestępcza z podziałem ich uczestników na funkcje specjalizacyjne jest tak sprawnie działającym tworem systemowym, że wykrycie jej działalności napotyka na duże trudności, powodując, że ich członkowie czują się, iż są poza prawem, a swój proceder uprawiają bezkarnie.

Przestępczość zorganizowaną znamionują trwałe struktury organizacyjne często w układzie porządku hierarchicznego z silnym wyeksponowaniem lidera. Organizacje przestępcze charakteryzują się hermetycznością integracyjną, utrzymując dyscyplinę w działaniu metodą dyscypliny organizacyjnej, której naruszenie jest karane fizycznie. W praktyce opuszczenie zorganizowanej grupy przestępczej jest niemożliwe.

Najbardziej klasyczną formą organizacji przestępczej jest gang często utożsamiany z *mafią*. Jest to współcześnie typ organizacji międzynarodowej trudniącej się zazwyczaj handlem ludźmi, szczególnie kobietami zmuszanymi do prostytucji, wymuszaniem haraczy i okupów od przedsiębiorców prowadzących działalność handlową, kradzieżami samochodów, handlem

narkotykami. Miejscem, w obszarze którego pojawiły się organizacje mafijne, jest włoska Sycylia. Współcześnie działające mafie mają zasięg międzynarodowy i tworzą *organizację sieciową*, w której liderzy należących do sieci – poszczególnych organizacji przestępczych o zasięgu krajowym – mają wspólnego szefa. Jego osoby, poza zakresem kompetencji, zazwyczaj osobiście nie znają. Międzynarodowe organizacje mafijne są sprawnie działającymi organizmami, gdyż dysponują wydzielonymi zespołami ludzi specjalizujących się w wytyczaniu planu działań, analizą kosztów jego wykonania czy też ustalaniu skali ponoszenia ryzyka.

Gangi lub mafie, aby uzyskać konieczny dla nich posłuch, nie cofają się przed aktami represyjnymi w postaci niszczenia mienia, a nawet zabójstw ludzi, którzy nie chcą im się podporządkować. Dla utrzymania posłuchu na terenie swojego działania dysponują też dobrze zorganizowanymi oddziałami tak zwanych *żołnierzy* wymuszających uległość ludzi, których działalność zazwyczaj handlowa lub hotelowo-restauracyjna została wytypowana jako źródło wymuszeń finansowych. Taki bowiem zakres działalności mają organizacje mafijne, a mamy na myśli tradycje włoskie i sycylijskie przeniesione z czasem na teren amerykański. Obecnie w zasięgu działalności mafii znajdują się kraje europejskie. Członkowie współczesnych mafii unikają odpowiedzialności karnej, gdyż mają swoich opłacanych rzeczników w policji i innych organach wymiaru sprawiedliwości. Współczesne mafie przekształcają się w międzynarodowe koncerny mafijne zajmujące się głównie przemytem narkotyków oraz, co jest specjalizacją mafijną najnowszą, składowaniem w krajach, w których kontrola i egzekucje prawne są słabe, *odpadów toksycznych i radioaktywnych*. Jak wynika z doniesień medialnych do takich krajów zalicza się również Polska.

Czysto kryminalna aktywność zorganizowanych grup przestępczych narusza poczucie bezpieczeństwa osobistego obywateli kraju, którzy – a pokazują to doświadczenia sycylijskie – obdarzają większym respektem zorganizowane grupy przestępcze, niż instytucje państwowe, a zwłaszcza organy bezpieczeństwa publicznego i sprawiedliwości.

5.2. Przestępczość w działalności gospodarczej, w tym elitarna

Cechami przestępczości gospodarczej nie tylko zorganizowanej, ale też uprawianej indywidualnie, są działania, które mając pozory legalności w istocie noszą znamiona przestępczości. Przestępczość ta jest szczególnie

szkodliwa, gdyż obok jej trudnej wykrywalności jest dokonywana przez ludzi nadużywających dane im uprawnienia w ramach instytucji, które z uwagi na ich funkcje cieszą się zaufaniem społecznym. Głównymi ofiarami takiej przestępczości są instytucje stanowiące teren sprawczy przestępstw, a nawet cały system gospodarczy państwa.

Organizacje uprawiające przestępczość gospodarczą są rezultatem owych luk prawnych w obowiązującym prawodawstwie gospodarczym, które wykorzystują doskonale zorientowani w tym prawie specjaliści. Wykorzystują wiedzę w tym zakresie dla uzyskiwania znaczących, ale nielegalnych dochodów. W działalności nielegalnej organizatorów przestępczości gospodarczej oraz ich udziałowców ujawnia się nadmiernie rozbudowana potrzeba bogacenia, kosztem przychodów państwa i oczywiście poziomu życiowego obywateli. Trzeba zwrócić uwagę, że zorganizowana przestępczość gospodarcza swoimi wpływami może sięgać do najwyższych organów władzy państwowej.

Oszustwa gospodarcze o takim wysokim poziomie szkodliwości znamionuje duży stopień ich skomplikowania ekonomicznego i prawnego, co powoduje trudności w ich wykrywaniu. Sprawcami oszustw gospodarczych na tak dużą skalę ich szkodliwości, jeśli dotyczą one instytucji ogólnospołecznych, są — co może zaskakiwać — osoby szanowane, zajmujące wysoką pozycję w hierarchii życia społecznego.

Początkiem, takiej już w pewnym szcątkowym w zakresie, przestępczości zorganizowanej są kontakty pomiędzy funkcjonariuszami państwowymi wysokiego szczebla nazywanych *ludźmi w białych lub niebieskich kołnierzykach*. Można powiedzieć, że zacieśniające się kontakty towarzyskie prowokują do bezkarności w kontroli, co robią na swoich eksponowanych stanowiskach i w efekcie nasuwają myśli o możliwych, a później już realizowanych przestępstwach włączanych do *kategorii przestępstw urzędniczych*.

Jednym z rodzajów działalności przestępczej zorganizowanej na polu już czysto gospodarczym — którą to przestępczość uprawiają przedsiębiorcy niższych szczebli, ale dobrze zorientowani w istniejących tak zwanych lukach prawnych — jest tak zwane *pranie brudnych pieniędzy*. Brudne pieniądze są uzyskiwane w formie dochodu z nielegalnych działań, które trzeba zalegalizować z pomocą rozmaitych pozorowanych działań gospodarczych lub należnych ulg podatkowych. W efekcie lokowane na kontach bankowych stają się w pełni legalnie uzyskanymi dochodami pochodzącymi z przedsiębiorczości. Do tego rodzaju przestępczości tego umownego niższego szczebla należą też *nielegalne kasyna, w których uprawia się gry hazardowe*.

W przestępczość pospolitą zorganizowaną wpisują się też tak zwane *agencje towarzyskie*, które zmuszają poprzez metodę jakiegoś skuteczne-

go szantażu kobiety do w istocie przymusowej prostytucji. Do tego typu przestępstw należy też zaliczyć organizację rozmaitych pokazów, gdzie wykorzystuje się techniki sugestii oraz naiwność, szczególnie ludzi starych i sprzedaje im się poprzez zawieranie niekorzystnych dla nich umów pospolicie dostępne produkty przemysłowe. Do przedsiębiorstw uzyskujących brudne pieniądze trzeba też zaliczyć rozmaite *parabanki* obiecujące składającym w nich pieniądze osobom nierealne zyskowe oprocentowanie lub też pożyczające pieniądze po zawyżonych odsetkach ukrywanych w tekstach umów.

Działalność zorganizowanych grup przestępczych na polu gospodarczym powoduje destabilizację ogólnospołecznej działalności gospodarczej, a włączając w to praktyki korupcyjne, zaburza cały ogólnospołeczny system aktywności ludzi w ich dążeniu do realizacji swoich życiowych celów. W krajach o dużym nasileniu działalności zorganizowanych grup przestępczych można mówić o *zauważalnej społecznie destabilizacji porządku społecznego*.

5.3. Przestępstwa korupcyjne oraz ich podłoże społeczne i biurokratyczne

Korupcja zwana potocznie urzędniczą jest jednym z najpospolitszych przestępstw społecznych i dlatego chcemy poświęcić jej więcej uwagi. Co należy w poglądzie socjologicznym uznać za fakt korupcyjny lub blisko korupcyjny? *Korupcją w języku prawniczym nazywa się nadużycie stanowiska jakiegoś o znaczeniu publicznym niezgodne z prawem do uzyskiwania korzyści prywatnych*. Za taki fakt lub dążenie do jego zrealizowania powinno się uznać: proponowanie jakiejś osobie posiadającej odpowiednie uprawnienia do orzekania w sprawach zezwoleń określonych prawem lub wyrażenie zgody na wykonanie pewnej czynności zabronionej tymże prawem — z uzależnieniem od przekazania jej przedmiotu posiadającego odpowiednią wartość pieniężną lub jakąś inną, użyteczną. Może też być sytuacja odwrotna. Inaczej mówiąc, osoba pragnąca załatwić istotną dla siebie sprawę, trudną do załatwienia ze względu na obowiązujące przepisy, proponuje osobie do załatwienia tej sprawy kompetentnej odpowiednią do jej znaczenia użytecznego gratyfikację, zazwyczaj pieniężną.

Korupcję znaczącą w swoich skutkach mogą wywołać żądania niektórych liczących się na inwestycyjnym rynku lokalnym, propozycji ominięcia przepisów prawnych w odniesieniu do jakichś dla przykładu inwestycji

lokalnych, których lokalizacja jest niezgodna z prawem. Wmuszanie pozwolenia na takie przedsięwzięcia budowlane dokonywane są poprzez wysokiej wartości łapówki. I znowu (o czym już wspomnieliśmy) istniejący gęszcz przepisów prawnych sprzyja wydawaniu zezwoleń bezprawnych. Mnożenie przepisów, o czym świadczy praktyka i opinie doświadczonych urzędników, zamiast likwidować korupcję urzędniczą, sprzyja jej.

Wydając zezwolenia lub upoważnienia niezgodne z prawem wykorzystuje się także, co jest typowe dla korupcji urzędniczej, owe wspomniane już wcześniej *luki prawne*. *Poza tym mało precyzyjne przepisy umożliwiają dość swobodną ich interpretację*. We wzajemnych korupcyjnych powiązaniach urzędników takie przestępstwa są trudne do wykrycia. Czynnikiem sprzyjającym korupcji urzędniczej jest swoista gmatwanina rozmaitych przepisów, wydawanych jako obowiązujące w postępowaniach urzędniczych w pośpiechu, często powodowanym zauważalną korupcją urzędniczą.

Należy podkreślić, że taka pieniężna lub w innej formie gratyfikacja nie musi być związana z propozycją ominięcia przepisów prawnych. Istnienie samej biurokracji rozbudowującej stanowiska urzędnicze i znowu w złudnym celu poprawienia obsługi petentów w rzeczywistości powoduje trudności w uzgadnianiu z innymi urzędnikami niektórych decyzji i ten fakt przyspieszenia przez danego urzędnika wydania decyzji jest podłożem potocznie zwanego *łapownictwa*.

Zjawisko korupcji może być tak rozpowszechnione, że staje się udziałem w praktyce kontaktów pomiędzy tak zwanymi petentami a urzędnikami lub innymi funkcjonariuszami państwowymi. Oczywiście wszelkie dokonane, a nawet proponowane, niezależnie od proponującej strony, decyzje o charakterze korupcyjnym są zaliczane do przestępstw.

Z socjologicznego spojrzenia na przestępcze zjawisko korupcji, a jest to zjawisko wysoce rozpowszechnione współcześnie w krajach uznawanych za demokratyczne, interesującym są motywy popełniania tego rodzaju przestępstw. Z pewnością u źródeł tego typu aktywności korupcyjnej jest istniejące w wielu krajach niedocenianie znaczenia funkcji urzędnika państwowego lub samorządowego, co powoduje niskie uposażenia urzędnicze. Jeśli połączyć ten fakt z równie niskim etosem zawodu urzędniczego, co ma swoje konsekwencje z niskim poziomem kompetencji urzędniczych, a w ogóle wszelkich funkcjonariuszy państwowych — zjawisko korupcji znajduje swoje uzasadnienie, chociaż jest sprzeczne z etyką zawodu funkcjonariusza państwowego. Jak można z tego, co powiedzieliśmy wnioskować, podłożem sprzyjającym korupcji urzędniczej jest kilka nakładających się na siebie czynników.

Odrębnym rodzajem *korupcji* jest *korupcja wśród elit władzy i biznesu*. Do takich korupcyjnych przestępstw zaliczyć trzeba zmywy pomiędzy przedstawicielami władz mających wpływ na wydawanie budżetowych środków finansowych na roboty tak zwane publiczne, czyli budowę publicznej infrastruktury, na przykład drogowej, a przedsiębiorcami będącymi właścicielami dużych przedsiębiorstw budowlanych. W efekcie środki przydzielane na podstawie sfinansowanych przetargów mogą być zawyżane, a jakość robot zaniżana. Podobnie tego typu przestępcze transakcje doprowadzają do nielegalnego przekazu środków budżetowych do kieszeni zainteresowanych takimi transakcjami przedstawicieli władz. Tego typu przestępstwa mogą, i znowu podajemy przykład, dotyczyć pozwoleń na budowę osiedli mieszkaniowych czy też rezydencji mieszkalnych ludzi z tak zwanego szczytu biznesowego. Tego typu przestępczość korupcyjną można nazwać *korupcją średniej klasy urzędników na rzecz wpływowych elit społecznych*. Często nie rekompensata pieniężna, a obietnica jakiegoś awansu społecznego staje się motywem korupcyjnym.

Wskazując na zjawisko korupcji, ale też na wszelkie przejawy przestępczości gospodarczej, trzeba mieć przekonanie, że z chwilą upowszechnienia się korupcji następuje jak piszą socjologowie, mechanizm samonapędzający się. Prowadzi on do absurdałnego zwyczaju, a nawet społecznej pewności, że korupcja jest jedynym sposobem na korzystne załatwienie jakiejś sprawy w urzędzie. Dochodzi nawet do tego (a wiemy to z informacji pochodzących z państw, w których korupcja przyjęła formę napędzającej się samoistnie spirali), że wręczający łapówki i je biorący nie muszą się z tym ukrywać. W efekcie kształtuje się swoisty przestępczy kodeks wartości pseudoetycznych wciskający się w trudno usuwalny obyczaj. Inaczej mówiąc, korupcyjna metoda załatwiania spraw urzędowych staje się w miarę powszechnie uznawaną, już *osadzoną kulturowo*.

Jak piszą socjologowie istotą spatologizowanych zjawisk gospodarczych jest nadużycie zaufania do wszelkich zachowań o cechach gospodarczych. Okazuje się bowiem, że podstawową zasadą owych zdrowych prawnie i obyczajowo kontaktów międzyludzkich w dziedzinie gospodarczej jest *wzajemne zaufanie tak zwanych stron*. Brak zaufania powoduje, że wchodzący w jakieś układy gospodarcze strony zbyt długo obserwują się wzajemnie i dodatkowo obciążają się wynikającymi z braku do siebie zaufania dokumentami pisemnymi. Do najczęstszych przewinień, a jeszcze nie przestępstw, należą dla przykładu nieterminowe spłaty zobowiązań za zakupione hurtowo towary lub zaniechanie ich płacenia w ogóle, co jest trudno ścigalnym już przestępstwem. Z punktu widzenia obyczajowego takie działania uprawiane powszechnie powodują, że wszyscy przedsiębiorcy

funkcjonujący na rynku gospodarczym traktują siebie za potencjalnych przestępców. System gospodarczy dopuszczający do takich już obyczajowych zachowań, zaczyna tracić na swej rozwojowej dynamice.

6. PROFILAKTYKA JAKO METODA OGRANICZANIA PRZESTĘPCZOŚCI

6.1. Treść merytoryczna profilaktyki i jej formy instytucjonalne

Przestępczość jest (o czym już napisaliśmy wcześniej) zjawiskiem dotyczącym każdej znaczącej liczebnie zbiorowości ludzi, a do takich zalicza się społeczeństwo. Czym należy tłumaczyć to nieuchronne zjawisko? Jak napisaliśmy także wcześniej, podłożem przestępczości, to znaczy czynów i szerzej zachowań tak znacząco szkodliwych dla życia społecznego, że objętych zakresem prawa karnego są: niekorzystne dla pewnej liczby ludzi uwarunkowania ekonomiczne, takie jak dla przykładu: brak możliwości stałego zatrudnienia, czyli bezrobocie, powodowany różnymi czynnikami osobowymi brak dostępu do szkół kształcących w zawodach społecznie atrakcyjnych, nawyki obyczajowe kreujące wpajaną obyczajowo przestępczość, psychologiczne i fizyczne dewiacje osobowości. Te tak zróżnicowane uwarunkowania powodujące przestępczość — również opisaliśmy wcześniej.

Profilaktyka, o której także wspomnieliśmy, a teraz chcemy ten sposób działalności ściślej określić, jest metodą w zastosowaniu różnych technik społecznej, instytucjonalnej prewencji. *Celem profilaktyki jest zapobieganie pojawieniu się czynów lub ogólniej zachowań uznanych z punktu widzenia przepisów prawnych, ale także norm obyczajowych, za niepoprawne lub wręcz szkodliwe. Można inaczej powiedzieć, że profilaktyczne zapobieganie przestępczości polega na likwidacji warunków środowiskowych, w tym ekonomicznych, sprzyjających popełnianiu przestępstw oraz na resocjalizacji ludzi, którzy już przestępstwo popełnili. Resocjalizacja z kolei współistniejąca z profilaktyką jest procesem wychowawczym, to znaczy wprowadzającym przy pomocy perswazji do psychiki byłego przestępcy przekonania, że może on swoją nową aktywność życiową ukierunkować na zachowania już poprawne.*

Wskazaliśmy na interwencję instytucjonalną, gdyż tak pojmowana profilaktyka jest podejmowana przez organy państwowe lub samorządowe oraz przez organizacje tak zwanego *pożytku społecznego* oraz przez szkoły w ramach obowiązującego w nich programu wychowawczego. Interwencja profilaktyczna może dotyczyć prób wprowadzenia, sprzyjających w profilaktyce przestępczości, zmian w osobowości ludzi narażonych bezpośrednio na wpływy pochodzące z ich otoczenia *stricte* już przestępczego.

Tego typu profilaktyka obejmuje zmiany prowadzane do środowisk szczególnie podatnych na aktywność przestępczą, na przykład stworzenie w tych środowiskach możliwości aktywności osobistej nieprzestępczej. W praktyce jest to działalność interwencyjna umożliwiająca zatrudnienie zawodowe. W rozmaitych placówkach oświaty pozaszkolnej i rekreacji może to być także propagowanie właściwych wzorców spędzania czasu wolnego po pracy. Niewłaściwie wprowadzane do nawyków wzorce zachowań ocierających się o przestępstwo są, nawet dla osób mających pracę, szkodliwą ukształtowaną przez ich środowisko, między innymi dewiacyjnie rodzinne lub podobnie dewiacyjnie rówieśniczo, złudną perspektywą życia bardziej atrakcyjnego, a także zasobnego finansowo.

Trzeba w działalności profilaktycznej zwrócić uwagę na przestępstwa tak zwane drobne, polegające dla przykładu na okradaniu torebek ludzi podczas dokonywanych zakupów, a także kradzieże jakichś w miarę niekosztownych przedmiotów, które nie są zgłaszane do organów ścigania, bo są trudno wykrywalne.

W przestępczości zorganizowanej ludzie młodzi – kandydaci do niej, są psychicznie przygotowywani do życia wręcz przygodowego, a zarazem finansowo opłacalnego. Obawa przed ich przestępczą dekonspiracją jest silnie wytłumiana przekonaniem, że niejako zatrudniająca ich organizacja przestępcza poprzez swoje wpływy zewnętrzne staje się bezkarna. Profilaktyka uprawiana pedagogicznie ma ten obraz niekaralnej przestępczości w oczach wychowanków poddać ocenie krytycznej poprzez pokazywanie przykładów niszczących życie osobiste w kontynuowaniu tak zwanych *przestępczych karier*.

Mówiąc o działalności pedagogicznej o charakterze profilaktycznym trzeba zwracać uwagę na możliwy u poddawanych resocjalizacji ludzi brak wszelkiej podatności na wpływy resocjalizacyjne. Jest to problem, którym interesują się, poszukując środków zaradczych, jak wyjść z takiego osobniczego impasu, psychologowie.

Trudno wymienić, a jeszcze gorzej w kolejności znaczącej społecznie, instytucje, które podejmują działalność mającą na celu zapobieganie przestępczości, czyli rozmaite *działania profilaktyczne*. *Profilaktyką insty-*

tucjonalną nazywamy rozmaite sposoby interwencji, które mają zapobiec pojawianiu się czynów lub zachowań uznanych z punktu widzenia prawa oraz norm obyczajowych za niepożądane lub szkodliwe. Wśród takich czynów lub zachowań znajdują się czyny określane jako przestępcze.

Wśród instytucji podejmujących działania zapobiegające przestępczości na plan pierwszy wysuwają się szkolne placówki pedagogiczno-wychowawcze, czyli szkoły, a pośród nich także szkoły podstawowe. Ich niezbędna rola profilaktyczna jest utrudniona, gdyż dzieci w wieku szkolnym nie stanowią zagrożenia przestępczego i mówić im o przestępczości to zakładanie, że są już zagrożone możliwym zachowaniem przestępczym. Jednak szkoła podstawowa jest rodzajem instytucji, pod opiekę wychowawczą której przychodzą dzieci z rozmaitych środowisk, także tych przestępczych. Rozmowa o przestępczości w tak zróżnicowanej obyczajowo społeczności uczniowskiej może mieć skutek wręcz odwrotny.

Wszystkie dzieci dowiadują się niezależnie od swojego środowiska rodzinnego, że można popełniać czyny niezgodne z prawem. W ten sposób ciekawość niektórych dzieci zostaje skierowana na zjawiska, z którymi z uwagi na wychowujące ich rodziny nie powinny zapoznawać się. Zaprzątanie uwagi dziecka faktami z działalności przestępczości nieletnich nie jest zdaniem naszym pożądane.

Jednak w szkołach podstawowych pojawiają się młodociani przestępcy kształtowani osobowościowo nie przez szkołę, a swoje przestępcze rodziny. Co gorsza, przestępcy nieletni jeśli nie są przekazani do pozaszkolnych ośrodków wychowawczych, często przypominających ograniczające ich wolność osobistą więzienie, dalej są uczniami danej szkoły. Dodatkowo ich aktywność osobnicza skalona do popełniania czynów chociażby tylko nagannych, jest powodowana klimatem psychologicznym rodziny, ale w wielu przypadkach także zaczątkiem pojawiających się u nich osobniczych cech dewiacyjnych. Dzieci takie zdarzają się także w rodzinach o prawidłowych ukierunkowaniach wychowawczych. Uczniowie o takich cechach *skutecznie demoralizują środowisko uczniowskie*, często przejmując rolę liderów w grupach rówieśniczych pozaszkolnych, o których już powiedzieliśmy. Problem dzieci oraz młodzieży o funkcjach dewiacyjnych nie jest skutecznie rozwiązywany na terenie szkół, gdzie brakuje ludzi ze specjalistycznym wykształceniem terapeutycznym, a mimo to pełniącymi takie funkcje na terenie szkoły.

Podobnie dzieje się ze szkołami ponadpodstawowymi pozbywającymi się takich uczniów, którzy stają się swoistymi wędrownikami po szkołach, kreując w nich postawy agresywne, które cechują nie tylko młodych z osobniczymi dewiacjami, ale także tych broniących się przed agresją. Problem

pokazanych zakłóceń w życiu wielu szkół nie jest dotychczas rozwiązany, a staje się zmurą zakłócającą życie społeczne konkretnej szkoły.

Oddzielnym problemem jest funkcjonowanie pozaszkolnych ośrodków nie tyle profilaktyki chroniącej młodzież przed zachowaniami przestępczymi, co prowadzących zaprogramowaną resocjalizację młodzieży — są ośrodki wychowawcze półotwarte lub zamknięte dla osób z już popełnionymi przestępstwami. Jak wynika z wypowiedzi wielu praktyków z zakresu resocjalizacji, nie są one skuteczne w procesie przywracania młodym ludziom zgodnych z prawem wzorców życia codziennego. Można odnotować twierdzenia, że we wspomnianych ośrodkach tylko kilka procent odsiadujących w nich kary *przestaje uprawiać przestępczy styl życia*.

Podobnie można ocenić działania resocjalizacyjne w stosunku do przestępców dorosłych. Przepełnione więzienia oraz niska, także personalnie, opieka resocjalizacyjna tylko w kilku zaledwie procentach przynosi efekt korzystny.

Oddzielnym problemem jest działalność instytucjonalna rozmaitych organizacji, które zajmują się opieką nad młodymi ludźmi, którzy pragną spożytkować, często nieświadomie, swoją życiową energię w zajęciach — bo takich propozycji jest stosunkowo wiele — sportowych. Jednak ich zasadniczą cechą, która przeszkadza w upowszechnianiu młodzieżowego sportu amatorskiego, jest poszukiwanie owych sportowych talentów i przechodzenie utalentowanej sportowo młodzieży na zawodowstwo. W efekcie młodzi ludzie, którzy zostają odrzuceni z grona tych zapowiadających się zawodowo, ulegają często odczuwanej jako ciężar psychiczny, frustracji. Taki stan psychiczny nie wróży nic pozytywnego w odniesieniu do dalszych losów życiowych takiego frustrata.

Tylko nieznaczny procent młodzieży znajduje swoje pozaszkolne życiowe pasje w uprawianiu muzyki, w aktywności sportowej lub w sztukach artystycznych. Dodajmy, że tak zwanych *placówek kulturalno-oświatowych* oraz ośrodków propagujących uprawianie amatorskiego dla osobistego zadowolenia konkretnych dyscyplin sportowych jest niewiele. Ich utrzymywanie wraz z płacami pracujących w nich *animatorów czasu wolnego* wydaje się wielu władzom samorządowym za zbyt drogie finansowo. W efekcie poszukiwanie zazwyczaj nieudolne czegoś, co mogłoby zainteresować poza nauką szkolną — podejmowane na własną rękę przez ludzi młodych — prowadzi nazbyt często do kontaktów z pseudoatrakcyjnymi grupami rówieśniczymi. W takich to grupach rówieśniczych w sztucznie rozbudzonej wesołości i pozornej swobody funkcjonowania na czasowym luzie, upijanie się alkoholem i zażywanie narkotyków staje się potrzebą zastępczą. W niedługim czasie

potrzeba ta uzupełniona poszukiwaniem pieniędzy na ich kupno staje się w istocie *zapowiedzią przestępczego stylu życia*.

6.2. Sprawność porządku prawnego i obyczajowego a przestępczość

Bardzo złożony jest zestaw czynników, które powodują przestępczość zorganizowaną, a także korupcyjną. Z pozycji socjologicznej oceny takich przyczyn w ich wymiarze makrospołecznym należy brać pod uwagę ich podłoże kulturowe, ale nie tylko w ujęciu prawnym, które umożliwia właściwą interpretację przepisów prawnych, gdzie wyznacznikiem powinien być dobro ogólne, a nie jednostkowe, ale również poszanowanie wszelkich norm prawnych uznawanych w poglądzie ogólnospołecznym za symptomy wartości społecznych regulujących poprawne zachowania ludzi. W takim podejściu do danego, obowiązującego porządku prawnego, kryje się ogólnospołeczna tendencja do potępienia wszelkich przestępstw. Skrajnym przypadkiem negującym popełnianie przestępczości zwłaszcza gospodarczej jest kształtowanie się *społeczeństwa antyobywatelskiego*. To w takim społeczeństwie pojawia się traktowanie przepisów prawa za rodzaj utrudnień w tak zwanym urządzaniu się materialnym.

Pojawia się w tym miejscu sprawa funkcji społecznych prawodawstwa, które staje się rodzajem kagańca utrzymującego społeczeństwo w koniecznym posłuchu. Prawo tak funkcjonujące jest prawem *represyjnym*, a nie służebnym, czyli *kooperacyjnym*, które swoje funkcje sprowadza do ułatwienia stosunków międzyludzkich, pokazując jak należy zachowywać się, aby życie społeczne w odniesieniu do jednostki, ale też całego społeczeństwa było *harmonijnie stabilne*.

Ważne jest także, w poszukiwaniu stabilności życia społecznego, aby ludzie podlegający regułom prawnym stabilność taką kreujących mieli zaufanie do twórców tego prawa. Prawo obowiązujące, aby było szanowane, a przestępczość powszechnie potępiana — było w przekonaniu ludzi dowodem, że sterująca ich życiem społecznym władza, chce swoje kompetencje władcze opierać na poczuciu praworządności i wynikającej z tego obejmującej wszystkich — jednakowo wymierzonej sprawiedliwości.

Społeczeństwo — w którym naruszanie prawa staje się zjawiskiem powszechnym, a rozmaite afery wynikające z funkcjonowania przestępczości zorganizowanej tuszowane, albo prowadzone formie rozwlekłych w czasie postępowań sądowych — zaczyna obojętnieć na łamanie prawa

w celu osiągnięcia korzyści osobistych lub grupowych. Z czasem na skutek wykształcenia się swoistej warstwy ludzi nawołujących do protestu społecznego, może zaistnieć sytuacja wzniecająca bunt społeczny. Co jest powodem buntu? Zazwyczaj pojawia się on w społeczeństwie, w którym władza *nie potrafi utrzymać egzekucji porządku prawnego*, dochodzi do rozwoju majątkowych nierówności społecznych, w których wyróżnia się warstwa szybko wzbogaconych, bo skoligaconych z władzą — posiadaczy majątków uzyskanych z naruszeniem lub omijaniem obowiązujących reguł oprawnych.

Dodajmy w kontekście tego, co powiedzieliśmy: *ludzie władzy w państwie praworządnym muszą poczuwać się do obowiązku przestrzegania normy etycznej, której treść można określić następująco: nie można, jeśli sprawuje się władzę, doprowadzać do sytuacji, w której ciężko pracujący obywatele są narażeni na rodzące bunt odczucie, że ludzie władzy dysponują nadmiernie rzucającym się w oczy majątkiem, a tym samym uzyskanym nielegalnie.*

Inaczej mówiąc, w społeczeństwie praworządnym lub kształconym przez polityków do bycia praworządnym, osoby pełniące wysokie stanowiska państwowe nie mogą nadużywać także swoich uprawnień w nadmiernym korzystaniu z dóbr materialnych, która to działalność aczkolwiek nie jest jeszcze przestępcza, ale niewątpliwie świadczy o wątpliwym poczuciu norm etycznych przez posiadających władzę. Także w społeczeństwie pragnącym być obywatelskim, to znaczy rozbudowującym wspomniane wcześniej dobro wspólne, osoby, które popełniły przestępstwo, nie mogą kandydować do wysokich stanowisk władczych lub takie stanowiska pełnić. Wchodzimy tu w zakres skutecznej kontroli społecznej, której niedostateczny zakres umożliwia takie sprzeczne z interesem społecznym zachowania przedstawicieli władzy.

Tylko w społeczeństwie niesprawnym w kontroli społecznej może rozwijać się *nielegalna zorganizowana działalność przedsiębiorcza*. Tolerowana w niskiej kulturze prawnej nielegalna przedsiębiorczość jest *zaraźliwa obyczajowo* i powoduje ukrywanie przez przedsiębiorców ich rzeczywistych dochodów finansowych. Ten fakt powoduje, że pieniądze pochodzące z opodatkowania dochodów gospodarczych nie wpływają w pełni do budżetu państwa.

Przestępcze bogacenie się niektórych przedsiębiorców i powiązanych z nimi przedstawicieli elity władczej obniża między innymi możliwości inwestowania przez państwo w owo *dobro wspólne*. Tendencja lub jej brak do ujawniania rzeczywistych dochodów jest *swoistym testem* na poziom poszanowania prawa gospodarczego służącego potrzebom wszystkich

obywateli. Naszym zdaniem *uczciwość w działalności gospodarczej polegająca na zgodnym z prawem osiąganiu dochodów jest symptomem nie tylko sprawnie działającego prawa i mechanizmów kontroli społecznej, ale także dojrzałości kulturowo-obyczajowej danego społeczeństwa.*

Jeśli organy ścigania przestępczego i wymierzania kar za udział w przestępczości są zbyt pobłażliwe lub nieudolne, w danym społeczeństwie wytwarza się zwolna przekonanie, że taka sytuacja społeczna jest normalna, *bo inaczej być nie może.* W efekcie ludzie przyzwyczajają się do szerzącej się dla przykładu korupcji i to przyzwyczajenie wchodzi w niekorzystny społecznie nawyk, już kulturowo-obyczajowy. Poza tym takie społeczeństwa, w których korupcja staje się akceptowaną normą w świadczeniu różnorodnych usług, odczuwają narastające w ich obrębie napięcie społeczne, a to może przeradzać się w bunty tak zwane uliczne. Należy pamiętać, że dotkliwość finansową powszechnej korupcji urzędniczej najbardziej odczuwają ludzie ubodzy.

WSKAZANIE NA NIEKTÓRE MYŚLI PRZEWODNIE WYKŁADU

Każde zjawisko postrzegane jako przestępcze ma także swoje *możliwe umiejscowienie w makrospołecznym podłożu*. Do takiego makrospołecznego podłoża kreującego przestępczość można zaliczyć następujące czynniki sprawcze:

- *ekonomiczne* — wynikające z systemu gospodarczego funkcjonującego w danym państwie i jego równoczesnej efektywnej niewydolności. Przykładem niech będzie wspomniane już bezrobocie z jego konsekwencjami;
- *prawne* — to znaczy takie, które by pokazywały w istniejącym programie edukacyjnym, jakim dobrodziejstwem jest przestrzeganie prawa, co wiąże się z kształtowaniem reguł prawnych jako porządkujących porządek społeczny w interesie wszystkich obywateli. Takie prawo nosi nazwę *kooperacyjnego* — jest *alternatywne prawu represyjnemu*;
- *etyczne* — to znaczy wynikające z chaosu tak zwanych *norm etycznych* powodowanych *współistnieniem obok siebie rozmaitych ideologii*, które osłabiają tkwiące w ludziach poczucie uczciwości, często powstrzymujące ich od pokusy popełnienia drobnego przestępstwa. Co więcej, w społeczeństwach nieudolnych w swojej społecznej sprawności pojawia się egoistycznie podbudowana *norma pozorująca etyczną*, w której nieokiełznany moralnie egoizm podpowiada ludziom, że w działalności gospodarczo-społecznej *liczy się wyłącznie własny osobisty interes*. Wyrasta ta norma na niezdrowej psychicznie rywalizacji między innymi rynkowej, w której zaciera się całkowicie pojęcie *interesu wspólnie korzystnego dla stron uczestniczących w działalności gospodarczej*.

W dążeniu do maksymalnego ograniczania przestępczości należy mieć świadomość, że rozmaite zakłócenia w systemie edukacyjnym oraz prawnym państwa wyzwalają u części ludzi te ich cechy, będące składnikiem osobowości, które mogą aktywizować zachowania przestępcze. W społeczeństwie uporządkowanym co do obowiązujących norm prawnych, potrafiącym upowszechnić tak zwaną poprawną *kulturę prawną w połączeniu z obyczajową*, przestępczość — szczególnie nazywana przez socjologów *pospolitą*, w tym również nazywana *zorganizowaną* — powinna mieć tendencję spadkową.

Nie było celem naszego wykładu omawianie koncepcji ideologicznej *porządku zwanego demokratycznym*, ale mimo to odwołujemy się *monteskiuszowskiego podziału władzy państwowej* eliminującego obecnie zauważalne powiązania przedstawicieli władzy ustawodawczej z władzą wykonawczą oraz z przestępczymi przedstawicielami biznesu. Przypomnijmy, o czym już powiedzieliśmy, że powiązania te mają cechy organizacji mafijnych. Mafijna przestępczość nazywana potocznie urzędniczą, powodująca przepływ znaczących środków finansowych, będących własnością społeczną do prywatnych kont przestępców, jest tego rezultatem.

W tym kontekście należałoby potępić widoczny cynizm niektórych wybitnych znawców prawa gospodarczego, którzy swoją wiedzę wykorzystują w poszukiwaniu owych luk prawnych umożliwiających kradzież społecznych pieniędzy. Podobną negatywną ocenę można by zastosować wobec niektórych polityków.

W społeczeństwie dbającym o poprawną kulturę prawną, u ludzi aktywizują się cechy prospołeczne. W tym kontekście trzeba ponownie odwołać się do *misji państwa, pod egidą którego stanowią normy prawne poprawnie stabilizujące porządek społeczny i potrafiące takie normy egzekwować. W państwie demokratycznym powinna w skali społecznej narastać świadomość zbiorowa, że prawo służy usprawnieniu kooperacji pomiędzy ludźmi, a i wobec tego nie jest rodzajem groźby zmuszającej do posłuszeństwa wobec władzy*. Celowi utrwalającemu w świadomości społecznej koncepcję prawa kooperacyjnego powinno służyć przyswajanie przez edukowaną młodzież treści takich pojęć etycznych, jak: *rzetelność, uczciwość, lojalność w pracy i w stosunkach pomiędzy ludźmi* — wraz z pokazaniem, jakie korzyści osobiste i społeczne płyną z ich przestrzegania.

BIBLIOGRAFIA

Zestawienie dzieł o charakterze monograficznym oraz rozpraw i artykułów, które w zawartych w nich informacjach zostały wykorzystane w opracowywaniu skryptu:

- Albański Leszek, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa), Jelenia Góra 2010.
- Dyoniziak Ryszard, Słaboń Andrzej, *Patologia życia gospodarczego. Aspekty socjologiczne*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1997.
- Gaca Andrzej, *'Ndrangheta dzisiaj – „włoska spółka jawna” czy międzynarodowy koncern przestępczy?*, „Toruńskie studia polsko-włoskie”, 09.12.2014, <http://dx.doi.org/10.12775/TSP-W.2014.006>.
- Gwarek Monika, *Dewiacyjny sposób na życie, czyli o tym, dlaczego nieletni wstępują na drogę przestępstwa*, „Portal psychologiczny Psychologia.net.pl”, 08.01.2017, <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=510>.
- Hagel Grażyna, *Patologie społeczne*, Szczecińska Szkoła Wyższa Collegium Balticum, Szczecin 2013, <https://zasobyip2.ore.edu.pl/pl/publications/download/5180>.
- Kępiński Antoni, *Rytm życia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.
- Kochańska-Jachymiak Jolanta, *Niedostosowanie społeczne a trudności wychowawcze*.
- Kuć Małgorzata, *Kryminologia*, Wydawnictwo C.H. Beck, wyd. III, Warszawa 2015.
- Migała Paweł, *Wybrane elementy patologii społecznej w aspekcie ich uwarunkowań*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Regionalnej im. Aleide De Gosperi w Józefowie, Józefów 2011.
- Olbrycht Paweł, *Problematyka przestępczości zorganizowanej – jej socjologiczne źródła i społeczne uwarunkowania*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2016, nr 1, ISSN 2084-2279, https://rsawl.awl.edu.pl/images/Archiwum/2016/nr_1/Olbrycht.pdf.
- Piotrowski Przemysław, *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychospołeczne*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Pospiszyl Irena, *Patologie społeczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Raport o stanie narkomanii w Polsce 2019, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2019, <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=1582300>.
- Siemaszko Andrzej, *Kogo biją, komu kradną. Przestępstwa nie rejestrowane w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Siemaszko Andrzej, *Społeczna geneza przestępczości. Wokół teorii zróżnicowanych powiązań*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979.
- Szacka Barbara, *Wprowadzenie do socjologii*, Wydawnictwo Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
- Urban Bronisław, *Zachowanie młodzieży w interakcjach rówieśniczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, wyd. IV, Kraków 2004.
- Urban Stanisław, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, wyd. IV, Kraków 2000.
- Walczak-Duraj Danuta, *Podstawy socjologii*, Wydawnictwo Omega Praksis, Łódź 1998.
- Wilk Leszek, *Przestępczość gospodarcza – pojęcie, przyczyny, sprawcy*, „Edukacja Prawnicza” 2012, nr 10, <https://www.edukacjaprawnicza.pl/przestepczosc-gospodarcza-pojecie-przyczyny-sprawcy/>.

Pozycje wydawnicze WYDAWNICTWO GSW

(do 2011 r. pn. Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Administracji, następnie Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej)

z zakresu: [Socjologia] [Filozofia] [Pedagogika]

wydanie online PDF (nieodpłatne): [\[pdf\]](#)

1. Adam Jan Karpiński, *Słownik pojęć filozoficzno-socjologicznych*, ISBN 83-89762-02-1, Gdańsk 2005 [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[FILOZOFIA\]](#)
2. Adam Jan Karpiński, *Wstęp do socjologii krytycznej*, ISBN 83-89762-07-2, Gdańsk 2006 [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[FILOZOFIA\]](#)
3. Mieczysław P. Migoń, *Czynnik ludzki w etyce biznesu*, ISBN 978-83-89762-09-2, Gdańsk 2007 [\[FILOZOFIA\]](#)
4. Mieczysław P. Migoń, *Wstęp do etyki. Skrypt*, ISBN 978-83-89762-10-8, Gdańsk 2007; wyd. online PDF: ISBN 978-83-89762-45-0, Gdańsk 2013 [\[FILOZOFIA\]](#) [\[pdf\]](#)
5. Lech Milian, *Socjologia gospodarki. Trzy wykłady programowe*, ISBN 978-83-89762-19-1, Gdańsk 2008 [\[SOCJOLOGIA\]](#)
6. *Zarys koncepcji filozofii „niższego” i „wyższego” człowieka. Nowy typ antropologii filozoficznej infrastruktur osobowego bytu ludzkiego*, Mieczysław Paweł Migoń, ISBN 978-83-89762-25-2, wyd. II, Gdańsk 2009 [\[FILOZOFIA\]](#)
7. Lech Milian, *Socjologia czasu wolnego. Wiedza o czynnościach swobodnie wybieranych*, ISBN 978-83-89762-31-3, Gdańsk 2010 [\[SOCJOLOGIA\]](#)
8. Lech Milian, *W poszukiwaniu doskonałego porządku społecznego. Trzy rozprawy socjologiczno-filozoficzne*, ISBN 978-83-89762-44-3, Gdańsk 2012 [\[SOCJOLOGIA\]](#)
9. Adam Jan Karpiński, *Prywatna własność środków produkcji*, ISBN 978-83-89762-48-1, wyd. II uzupeł., Gdańsk 2013 [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[FILOZOFIA\]](#)
10. *Bezpieczeństwo zdrowotne człowieka. Wybrane problemy*, Mirosław Borkowski, Alicja Wesołowska (red.), ISBN 978-83-89762-53-5, Gdańsk 2013 [\[PRAWO\]](#) [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[PEDAGOGIKA\]](#)
11. Adam Jan Karpiński, *Wstęp do nauk o mądrości. Część pierwsza*, ISBN 978-83-89762-65-8, Gdańsk 2015 [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[FILOZOFIA\]](#)
12. *Bezpieczeństwo zdrowotne kobiet w XXI wieku. Wybrane problemy społeczno-prawne*, Mirosław Borkowski, Alicja Wesołowska (red.), ISBN 978-83-89762-70-2, Gdańsk 2015 [\[PRAWO\]](#) [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[PEDAGOGIKA\]](#)
13. Lech Milian, *Dlaczego ideologie są obecne w życiu społecznym? Rozważania o iluzjach i rzeczywistości społecznej*, cz. 1, Gdańsk 2018, ISBN 978-83-89762-99-3 [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[FILOZOFIA\]](#)
14. *Transfiguracja i polifunkcyjność socjoterapii w naukach społecznych*, Mariusz Tadeusz Fierek (red.), Gdańsk 2020, ISBN 978-83-66270-10-7 [\[PEDAGOGIKA\]](#)
15. Andrzej Pułło, Przemysław Kierończyk, *Prace dyplomowe. Zasady i reguły pisania*, Gdańsk 2020, ISBN 978-83-66270-11-4 [\[PRAWO\]](#) [\[EKONOMIA\]](#) [\[NAUKI O ZARZĄDZANIU\]](#) [\[NAUKI TECHNICZNE\]](#) [\[SOCJOLOGIA\]](#) [\[FILOZOFIA\]](#)
16. Krzysztof Andrzej Górecki, Adam Jan Karpiński, Barbara Krygier, *Słowiański duch we współczesnym świecie*, Gdańsk 2020, wyd. drukowane: ISBN 978-83-66270-14-5, wyd. online PDF: ISBN 978-83-66270-15-2 [\[FILOZOFIA\]](#) [\[NAUKI O SZTUCE, SZTUKI PLASTYCZNE\]](#) [\[pdf\]](#)

17. Lech Milian, *Socjologiczne uwarunkowania przestępczości. Skrypt*, wyd. online PDF, Gdańsk 2021, ISBN 978-83-66270-06-0, <https://tiny.pl/91mnc> [\[Socjologia\]](#) [\[pdf\]](#)

Pełna informacja o wydanych pozycjach oraz oferta sprzedaży:

<https://gsw.gda.pl/wydawnictwo>

⇒ Licencjackie

Administracja
Kryminologia
Prawo w biznesie

Inżynierskie ⇐

Zarządzanie i inżynieria
produkcji

Magisterskie ⇐

Administracja
Zarządzanie i inżynieria produkcji

⇒ Podyplomowe



GDAŃSK • OLSZTYN • SŁUPSK • TCZEW

GDAŃSKA SZKOŁA WYŻSZA
80-875 Gdańsk, ul. Biskupia 24B
e-mail: rekrecja@gsw.gda.pl
tel. 58 305 08 11 tel. 58 305 08 12
www.gsw.gda.pl

dienne / zaoczne / e-studia

